

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav germánských studií

Oddělení nederlandistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Michal Kořenář

Audiovisuele vertaling met vertaalreflectie van het Nederlands naar het
Tsjechisch

Commented translation of an audiovisual track from Dutch to Czech

Komentovaný překlad audiovizuální stopy z nizozemštiny do češtiny

Praha, 2013

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Rakšányiová, Csc.

Rád bych tímto poděkoval paní Prof. PhDr. Janě Rakšányiové, Csc. za odborné vedení, připomínky a rady k této práci. Dále bych rád poděkoval Vlád'ovi a Jitce za podporu, Greetje, Jessemu a Daniele za jejich ochotu, všechny rady a opravy, mamince, tatínkovi, prarodičům a kamarádům za povzbudivá slova.

Ik wil graag de mevrouw Prof. PhDr. Jana Rakšányiová, Csc. bedanken voor haar vakkundige begeleiding, opmerkingen en adviezen met betrekking tot deze scriptie. Verder zou ik graag Vlád'a en Jitka willen bedanken voor hun steun, Greetje, Jesse en Daniela voor hun hulpvaardigheid, alle opmerkingen en correcties, mijn familie en vrienden voor hun aanmoedigende woorden.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ik verklaar dat ik mijn bachelor scriptie alleen geschreven heb, dat ik alle gebruikte bronnen en literatuur in de bibliografie heb vermeld en dat deze scriptie niet werd gebruikt in een andere universitaire studie of om een andere of dezelfde titel te krijgen.

v Praze dne 5.5.2014

te Praag op 5-5-2014

.....

Michal Kořenář

Abstrakt (čeština)

Cílem práce bylo přeložit a otitulkovat krátký populárně naučný nizozemský dokumentární film pro mládež z cyklu televizního pořadu *BioBits* českými titulky, konkrétně část 97., které pojednává o genetice a roli genů v evoluci. Nejprve autor musel odposlechem transkribovat mluvený nizozemský text. Tento text následně analyzoval podle modelu Christiane Nord. Z analýzy řešitel poté vycházel při samotném překladu a jak při volbě překladatelských strategií, tak při řešení konkrétních překladatelských problémů. Opíral se především o strategie Andrew Chestermana a Jiřího Levého. Na konkrétních příkladech z textu je ukázána typologie překladatelských problémů a jejich řešení. Takto přeložený text autor zkondenzoval pro účely vytvoření titulků a své postupy nastínil na konkrétních příkladech, opíraje se především o práci Miroslava Pošty. Musel mj. překlenout rozdíl mezi psaným a mluveným jazykem a dvojí omezení v čase a prostoru, které je právě pro titulkování tolik typické. Poté pomocí programu DivXLand Media vytvořil samostatné titulky. K práci je přiloženo CD s překládaným filmem a souborem s titulky.

Klíčová slova: překlad, překladatelská analýza, metoda překladu, film, audiovizální překlad, film, titulky, otitulkování, Nizozemsko, genetika

Abstrtact (Nederlands)

Het doel van deze scriptie is het vertalen en maken van de ondertitels voor een korte populariserende Nederlandse documentaire voor de jeugd. Het is een film over genetica en de rol van genen in de evolutie. Het gaat concreet om de aflevering 97 van het programma BioBits. Eerst heeft de auteur de Nederlandse gesproken tekst moeten transcriberen. Vervolgens heeft hij de tekst volgens het model van Christiane Nord geanalyseerd. Bij het vertalen ging hij uit van deze analyse. Het model van Christiane Nord heeft hem geholpen om de juiste vertaalstrategieën te kiezen en de vertaalproblemen op te lossen. De typologie van de vertaalproblemen en de oplossingen hiervan zijn te zien in concrete voorbeelden. De vertaalde tekst heeft de auteur gecondenseerd teneinde te creëren van ondertitels en hij heeft zijn werkwijze met behulp van concrete voorbeelden beschreven. In dit deel ging hij van het werk van Miroslav Pošta uit. De auteur moest zowel de verschillen tussen gesproken en geschreven taal overwinne als de beperkingen van tijd en plaats, die juist voor ondertiteling zo typerend zijn. Met behulp van het programma DivXLand Media Subtitler heeft hij het bestand van ondertitels gemaakt. Er is een CD met de vertaalde film en een bestand met ondertitels als de bijlage bij deze scriptie.

Keywords: vertaling, vertaalanalyse, vertaalstrategie, film, audiovisuele vertaling, documentaire, ondertitels, ondertiteling, Nederland, genetica

Abstract (english)

The aim of this bachelor thesis is the translating and subtitling of a short Dutch documentary film for youth. Concretely it was the 97th part of the program BioBits. This film is about genes and their role in evolution. The translation was done from Dutch to Czech. The author had to transcribe the spoken Dutch text and analyze it. He has used the analytical methods of Christiane Nord for this purpose. The choice of the translational strategies and the solving of concrete translational problems are patterned on the preceding analysis of the text. The author relied mainly on the strategies of Andrew Chesterman and Jiří Levý. The typology of the translational problems and their solutions are demonstrated on the concrete examples from the text. The translated text was condensed by the author in order to make the subtitles. He outlined the procedure of condensing by way of the concrete examples relying on the work of Miroslav Pošta. That was necessary to overcome the differences between the spoken and written language and the limitation of space and time which are so typical for subtitling. The author then made the Czech subtitles to the movie by means of the program DivXLandMedia Subtitler. The CD with the movie and the subtitle file is attached to this thesis.

Keywords: translation, translation analysis, translation method, movie, audio-visual translation, documentary film, subtitles, subtitling, the Netherlands, genetics

Lijst van gebruikte afkortingen

BT	<i>brontekst</i>
DLMS	<i>DivXLand Media Subtitler</i>
DT	<i>doeltekst</i>
T1	<i>vertaalde tekst</i>
T2	<i>vertaalde tekst – ingekort</i>

Inhoudsopgave

1. Inhoud	9
2. Vertaalanalyse	11
2.1. Tekstexterne factoren	11
2.1.1 Brontekst-zender	11
2.1.2 Intentie	12
2.1.3 Ontvanger	13
2.1.4 Medium	13
2.1.5 Motivatie	14
2.1.6 Functie	14
2.1.7 Tijd en plaats	14
2.2 Tekstinterne factoren	14
2.2.1 Tekstthematiek	15
2.2.2 Inhoud	15
2.2.3 Presuppositie	16
2.2.4 Tekststructurering	16
2.2.5 Non-verbale elementen	17
2.2.6 Lexicon	18
2.2.7 Syntactische structuur	18
2.2.8 Suprasegmentale kenmerken	19
3. Transcriptie en vertaling	20
4. Vertaalreflectie en vertaalstrategieën	30
4.1 Begripsstrategieën-Vertaalmethode	30
4.2 Productiestrategieën en oplossing van vertaalproblemen	31
4.2.1 Vertaling van de naam van de uitzending	32
4.2.2 Syntactische strategieën	34
4.2.3 Semantische strategieën	39
5. Proces van ondertitels maken	42
5.1 Verschillen tussen gesproken en geschreven taal	42
5.2 Twee beperkingen: tijdelijke en plaatselijke	43
5.2.1 Beperking van plaats en vorm van de ondertitels	44
5.2.2 Beperking van tijd	45
5.2.3 Condensatie	46
5.3 De technische deel van de ondertiteling	49
5.3.1 Laden van de film op internet	49
5.3.2 Verandering van het formaat van de file met de ondertitels	50
5.3.3 Ondertiteling met behulp van het DLMS 2.0.6	50
6. Conclusie	52
7. Bibliografie	54

1. Inleiding

Vertalen is een activiteit waar we ons iedere dag meer mee bezighouden dan we denken. Wij zijn het ons alleen niet bewust. Bijna iedereen van ons vertaalt voor zichzelf een vreemd woordje dat hij gehoord heeft of een opgemerkt opschrift op het blik maïs. Als men 's avonds naar de bioscoop gaat om een Engelstalige film met ondertiteling te kijken zullen zijn hersenen de taal van de dialoog proberen te ontcijferen. Kortom worden we iedere dag onbewust gebombardeerd door woorden van andere talen en ook van onze eigen taal die daarop wachten 'vertaald' te kunnen worden. (Kufnerová 1994: 19)

Zo iets duidt aan, dat de vertaalwetenschap in de hedendaagse wereld vol van globalisatie, sterker bloeit dan ooit. Zij heeft al een sterke positie onder andere wetenschappen opgebouwd en dankzij vele wetenschappers die zich volledig en intensief wijden aan diverse vertaalonderzoeken heeft men veel materiaal waar het mogelijk is uit te scheppen en zijn eigen onderzoek op te baseren. De vertaalwetenschap is ook een moederwetenschap van vele kinderen waarbij een van hen audiovisuele vertaling is, nog concreter dan de ondertiteling. Deze discipline werd niet lang geleden als een minor onderdeel van vertaalwetenschap beschouwd en er werd niet veel aandacht aan besteed. Alhoewel de behoefte aan de audiovisuele vertaling net zo oud is als het audiovisuele zelf, staat deze discipline op de rand van interesses van de vakmensen. In Tsjechië worden de lessen van de ondertiteling alleen op de twee grootste Tsjechische universiteiten gegeven en alleen in de vorm van facultatieve vakken, die niet regelmatig gedoceerd worden. (Pošta 2012: 7)

De stand van dingen spiegelt ook het niet grote aantal van publicaties over dat thema af.

Het doel van mijn bachelor scriptie is een audiovisuele vertaling van het Nederlands naar het Tsjechisch te maken en ermee dan het voorbedachte audiovisuele werk te ondertitelen. Ten dat behoefte heb ik als mijn brontekst een documentair *Evolutie: afl. 97 Genen een hoofdrol* voor jeugd uit de Nederlandse omroep *NTR: SchoolTV* gekozen.

Mijn ambitie is echter niet alleen het hele proces van vertaling te beschrijven. Ik wil van een concreet voorbeeld zowel de breedte van het algemene vertaalproces te illustreren als de complexiteit van de audiovisuele vertaling te laten zien, waarbij ik impliciet de enigheid van de ondertiteling als een sub-discipline binnen de vertaalwetenschappen wil attenderen.

Een van de delen van mijn bachelor scriptie is de vertaalreflectie. Vooraf zal ik de analyse van de te vertalen brontekst doen. Ik zal de brontekst volgens het model van de Duitse

vertaalster en vertaaltheoreticus Christiane Nord analyseren. Een onderdeel van de reflectie is de beschrijving van de vertaalstrategieën. De typologie van de vertaalproblemen en hun oplossingen zal ik op de concrete voorbeelden van de doel- en brontekst aanwijzen. Bij de vertaalstrategieën zal ik vooral van de modellen van Andrew Chesterman en van Jiri Levý uitgaan. Behalve aan het werk van genoemde auteurs, leun ik tegen de werken van Dagmar Knittlová aan, voornamelijk bij de beschrijving van de vertaalprocessen.

Het andere deel van mijn scriptie is een beschrijving van het maken van de ondertitels. Ik zal de ondertitels volgens de specifieke regels bewerken, zodat de ondertitels aan alle formele aangelegenheden voldoen. Ik wijd me in mijn werk ook aan de technische kant van het ondertitelen waar ik het programma DivXLand Media Subtitler zal gebruiken. In dat deel zal ik van de enige publicatie in zijn soort in Tsjechië van Miroslav Pošta in zijn soort uitgaan.

Ik zal ook van sommige voorbeelden laten zien hoe gecondenseerd het translaat moest worden om hem als ondertitels te kunnen gebruiken.

In de conclusie zal ik de in analyse beschrevene uitgangspunten met de reële loop van het eigen vertaalproces vergelijken.

2. Vertaalanalyse

Allereerst zal ik de analyse van de tekstexterne en tekstinterne factoren van de brontekst volgens het model van Christiane Nord maken (2009: 40-148). Ik heb voor dat model gekozen omdat het gemakkelijk te overzien is en daarnaast biedt het de analyse van alle relevante factoren die het vertaalproces kunnen beïnvloeden aan.

[...] brontekstanalyse [is] in principe een middel om een grondig tekstbegrip te garanderen dat vervolgens de richting van het vertaalproces bepaalt. (Nord 2010: 145)

2.1. Tekstexterne factoren

Christiane Nord onderscheidt 8 tekstexterne factoren van de communicatiesituatie. Deze factoren worden uitvoerig besproken. Het gaat om de manier waarop een tekst ontvangen kan worden, de betekenis voor de tekstproductie, de wijze waarop ze achterhaald kunnen worden en hun potentiële rol bij het vertalen. Wij kunnen een vragenschema van al die factoren maken, zodat ze gemakkelijk te overzien zijn:

‘Wie schrijft met welk doel aan wie door middel van welk medium waar wanneer waarom een tekst met welke functie?’ (idem: 146, zie ook Nord 2009: 41)

2.1.1 Brontekst-zender

Nord attendeert erop, dat de auteur van een tekst en zijn zender niet dezelfde persoon hoeven te zijn. Het gaat om de gevallen wanneer de zender een andere persoon opdracht geeft om de tekst op te maken.

De te vertalen tekst zijn replikken gezegd in een TV programma van NTR, SchoolTV. Opdrachten voor TV programma's worden vaak door de directie van de bepaalde omroep opgedragen. NTR is een publieke Nederlandse omroep, wiens taken op het gebied van informatie (educatie, cultuur etc.) zijn. In het centrum van hun interesses staat jeugd en diversiteit. SchoolTV staat voor multimediale projecten en maakt zelfs begeleidend materiaal voor leerlingen van het primaire voortgezette onderwijs in Nederland. De bedoeling is, dat de scholen tijdens hun lessen gebruik maken van de programma's uitgezonden op SchoolTV en

door hun behandelde lessen met televisie combineren. (internet: ntr.nl¹) Ik zie NTR dus als zender.

Auteurs zijn Ellia van Strien, Alex Verkade uit de redactie van het programma en Martin Hamilton als regisseur. Helaas is het niet gelukt de naam van de scenarioschrijver te vinden.

Ellian van Strien heeft biologie op de Universiteit van Wageningen gestudeerd. Wij kunnen vermoeden, dat ze verantwoordelijk was voor de correctie van de zakelijke biologische informatie. We kunnen dat niet met zekerheid zeggen. Ik probeerde haar een email te sturen, maar ze antwoorde me niet. Zij werkt nog steeds voor NTR.

Alex Verkade is een lid van De Praktijk, dit is een onafhankelijk projectbureau voor wetenschapeducatie en communicatie. Hij is bezig met de popularisatie van wetenschappen, voornamelijk biologie, die hij zelf heeft gestudeerd. Hij heeft veel ervaringen met combineren van de wetenschap en kunst o.a. programma's voor SchoolTV waarbij ik een van hen voor mijn scriptie heb gekozen. (internet: praktijk.nu²).

2.1.2 Intentie

De intentie is een van factoren waargenomen vanuit het perspectief van de zender. Het geeft aan met welk doel de zender de tekst schrijft, oftewel wat voor effect hij bij de ontvanger wil bereiken. Bij de tekst voor deze scriptie is de opzet van de zender om overzichtelijke informatie over de mogelijkheden in de genetica en genenonderzoek naar de ontvanger te sturen. Het programma biedt ontvangers inzicht in het achterliggende denk- en onderzoekswerk dat vanaf het Darwinistische evolutiemodel tot het ontstaan van de moderne opvattingen heeft geleid. De producent wil de ontvanger iets over deze thematiek op een amusante manier overbrengen. Dit wordt bewezen door de vorm van de video, waarin ook veel animaties zitten. De zender probeert de informatie begrijpelijk naar ontvanger te sturen.

2.1.3 Ontvanger

De originele tekst is vooral bepaald voor kinderen van het voorgezet onderwijs, voor leerlingen van havo/vwo van de 4-6 klas (meestal leerlingen vanaf 15-16 jaar). Dankzij zijn amusante en beeldende vorm kunnen ook jongere, begaafde leerlingen het filmpje kijken. De tekst is niet moeilijk hoewel hij veel gespecialiseerde biologische termen en woorden van

¹ 18-1-2014

² 22-2-2014

vreemde herkomst bevat. Al die termen zijn namelijk onmiddellijk verklaard. De tekst is ook voor docenten van de leerlingen van boven vermelde leeftijd bedoeld. De docenten kunnen de tekst tijdens biologie lessen als een didactisch middel gebruiken. Van de leerling-ontvanger wordt dus soms verwacht, dat hij heel verfijnd zal luisteren, omdat hij naar de in de tekst genoemde informatie later nog gevraagd kan worden.

Wij kunnen met dezelfde ontvangersgroep ook bij de vertaalde tekst rekenen. In Tsjechië wordt over evolutie en genen voor de eerste keer in de klas 9 (meestal leerlingen vanaf 14-15 jaar) van de basisschool of in kvarta van de 8-jaarige gymnasia gesproken. Verder dan in klas 3 van middelbare scholen, maar dan is de video niet helemaal geschikt voor hun leeftijd. (Ičov: 2014) De video zou dan misschien op de Tsjechische scholen iets eerder onderwezen zullen zijn vergeleken met Nederland. Hoewel het origineel in het Nederlands is geproduceerd zou zijn inhoud ook in de doelcultuur goed begrepen worden. Het origineel is namelijk niet met de kennis van Nederland en zijn volk verbonden en is dus bestemd (na het vertalen natuurlijk) voor alle kijkers die voor dit thema geïnteresseerd zijn.

2.1.4 Medium

De geanalyseerde tekst was in de vorm van een korte documentaire uitgezonden op de publieke omroep van *SchoolTV*. Daarnaast kan nog op de internet pagina *uitzendinggemist.nl* of direct op de pagina van *SchoolTV schooltv.nl* of op de centrale website *Eigenwijzer* gekeken worden (op de datum 4-3-2014). Het filmpje duurt 9:35 minuut. Monique van Bokkum treedt op als presentatrice en begeleidt de kijkers door het hele programma. Veel informatie wordt met behulp van gasten en geënceneerde gespreken tussen hun en van Bokkum verteld. Soms praten geanimeerde wetenschappers op de kijkers in. Aangezien het doel van mijn scriptie zijn ondertitels, is nodig dat hetzelfde medium (de film) ook bij doelttekst gebruikt zal zijn. Ik zie het als mogelijk, dat de uitzending in Tsjechië apart uitgegeven wordt ten gebruik van het onderwijs van deze thematiek op basisscholen.

2.1.5 Motivatie

Nord geeft aan, dat de bepaling van het motief niet altijd relevant is voor het vertaalproces. Wij kunnen het motief in dit geval maar probleemloos van de pagina van het programma afleiden:

‘Het hele jaar door maakt SchoolTV allerlei programma’s voor het onderwijs afgestemd op het primaire en voortgezet onderwijs.’ (internet: ntr.nl ³)

2.1.6 Functie

Ik zie de primaire functie van de film als informatief en didactisch. De kijkers moeten beleerd worden. Heel belangrijk vind ik hier de conatieve functie, die meer dan door gesproken taal door non-verbale middelen uitgedrukt wordt. Uit het filmpje blijkt duidelijke oriëntatie op de kijker. Alhoewel de presentatrice geen expliciete inclusieve pluralis gebruikt (‘Gaan we nu samen kijken’ etc.) wordt deze door haar non-verbaal gedrag uitgedrukt. Als ze zich bijvoorbeeld na de zin ‘Ik ging met hem praten’ naar het scherm draait. Voor vertalen zou zo een opmerking heel waardevol zijn als we niet per se het auditieve deel bij de vertaling mochten gebruiken. Het is maar niet het geval bij ons en ik zal aan de conatieve functie niet meer door verbale middelen in de vertaling toevoegen.

2.1.7 Tijd en plaats

De uitzending werd 14-5-2012 uitgezonden op de omroep NRT en een dag daarna meteen op internet geplaatst. Het speelt zich af in de studio en dan in laboratoria van geïnterviewde wetenschappers. Er is geen pragmatisch tijdelijk of plaatselijk tekstextern aspect in de tekst, dat relevant bij het vertalen lijkt te zijn.

2.2 Tekstinterne factoren

Net zoals bij de tekstexterne factoren, heeft Nord ook in het geval van tekstinterne factoren een mnemotechnisch of didactisch hulpmiddel, vragenschema, dat laat zien waarnaar in de monoloog van vertaler gevraagd moet zijn. Alle factoren samen bewerkstelligen een bepaald effect op de lezer. Nord heeft de tweede formule op volgende manier gedefinieerd, dat samen met de eerste formule het profiel van de doeltekst in zijn communicatieve situatie binnen de doelcultuur geschetst kan worden:

‘Waarover moet hij wat (en wat niet) in welke volgorde, met gebruikmaking van welke non-verbale middelen, met welke woorden, in wat voor zinnen, op welke toon, met welke effect zeggen?’ (Nord 2010: 146, zie ook Nord 2009)

³ 18.1.2014

Het resultaat van het vragenschema is dat tijdens de tekstinterne analyse ook 8 factoren bekeken zullen worden.

Voordat ik de vragen van het vragenschema begin te beantwoorden en hiermee de tekst vanuit het tekstinterne perspectief te analyseren, wil ik graag nog over de stijl van de onderzochte tekst schrijven. Hij hangt namelijk onafscheidelijk met de tekstinterne factoren samen.

2.2.1 Tekstthematiek

Tekst is thematisch incoherent. Zijn hoofdthema is de rol van genen in evolutie, het wordt alleen op een niet coherente manier afgebeeld. Eerst zijn de historische wetenschappers aan het praten. Dan om te laten zien hoe ver het onderzoek van genen al is wordt een gesprek met een wetenschapper gedaan. Dan zijn we weer in de televisiestudio. Er volgt weer een gesprek met een andere bioloog waarna wij weer in de studio zijn. Het filmpje eindigt met een praatje van een filosoof. De gedeeltelijke segmenten van de tekst worden niet in hoofdstukken gerangschikt. Alhoewel de tekst incoherent waargenomen kan worden hangen thematisch alle segmenten met het hoofdthema samen. Ik neem aan dat ik dankzij het beelddeel tijdens het vertalen de coherentie van de tekst niet hoeft toe te voegen.

2.2.2 Inhoud

Aan het begin wordt eerst met behulp van de grootste uitvindingen op het gebied van genetica en de erfelijkheid een overzicht gegeven van de historische ontwikkeling van deze discipline. Verder wordt de kijker ermee bekend gemaakt dat de genen niet alleen de veroorzakers van de erfelijkheid zijn, maar dat bepaalde deeltjes van hun ook bijvoorbeeld ziektes of ook goede eigenschappen van organismen kunnen coderen. Deze eigenschappen kunnen dan van het ene organisme naar het andere worden overgedragen. Door een gesprek met de wetenschapper Ties Huigens komt de kijker te weten dat onderzoek van genen voor ons mogelijk maakt zowel de mate van de verwantschap tussen verschillende organismen als de manier hoe de genen binnen een bepaalde soort evolueren te ervaren. In het tweede gesprek met de wetenschapper Jeroen Spitzer wordt erop attent gemaakt hoe wij ook de ethologie van organismes op de basis van genen kunnen veranderen en perifeer wordt ook gezegd dat zo een verandering grote gevolgen voor het ecosysteem zou kunnen hebben. Op grond van een concreet voorbeeld wordt er in het programma gewezen op het dubbele

karakter van genenmutaties. Aan het einde van de aflevering wordt door Bas Haring het belang van genen uit het filosofische perspectief samengevat.

2.2.3 Presuppositie

De brontekst eist bij de kijker alleen de fundamentele kennis van de biologische terminologie die aan de leeftijd van de doelgroep evenredig is. Het is echter een heel belangrijke eis aangezien er in de tekst vrij veel genetische en biologische vaktermen voorkomen waarzonder de tekst niet te begrijpen zou zijn. Dat betekent, dat een van de tekstexterne factoren, namelijk *Ontvanger* al de presuppositie impliceert.

De te vertalen aflevering is het derde deel van vier thematisch verbonden delen. Wij kunnen wel soms allusie naar de eerste aflevering opmerken. De functie van zulke allusies is echter een amusementsfunctie en ik zie het als onnodig om deze over te dragen naar de doelttekst. Het hindert niet in het begrijpen van de tekst en een uitvoerige uitleg van een verwijzing naar voorafgaande afleveringen zou storend zijn en onfunctioneel. Om de verwijzingen zelfs voor de doelkijker begrijpelijk te maken is het naar mijn mening nodig om al die vier samenhangende afleveringen te vertalen en ze in de chronologische volgorde te kijken.

Omdat de brontekst niet plaatselijk aangebonden is, is het niet nodig om met de presuppositieongelijkheid tussen de waarnemers van de bron- en de doelttekst te reïneren, bijvoorbeeld door de potentiële redundantie of door het afdrukken van een presuppositie.

2.2.4 Tekststructurering

Qua macrostructuur is de vertalende tekst een deel van het grotere tekstraamwerk. Onze tekst is een deel van het programma Bio-Bits, concreter: het derde deel van de cyclus van uitzendingen van Bio-Bits over evolutie. Al die vier uitzendingen kunnen apart van elkaar gekeken worden. De problematiek van verwijzingen naar voorafgaande afleveringen wordt meer beschreven in het hoofdstuk *Presuppositie* (zie boven).

De aflevering begint met een herkenningmelodie begeleidt door een voor Bio-Bits typische beeldmateriaal en eindigt met een aftiteling.

De uitzending kunnen wij functioneel naar drie categorieën indelen: Wanneer praten de geanimeerde wetenschappers, wanneer praat de presentatrice (die meestal een inleidende

functie vervult) en wanneer wordt een dialoog gevoerd tussen de presentatrice en een echte wetenschapper. De indeling is dankzij het audiovisuele deel van de uitzending duidelijk.

De microstructuur is vooral door de specifieke vorm van de te vertalen tekst bepaald. De zinsverbanden zijn niet zo ingewikkeld ingedeeld als hoe het in de geschreven tekst vaak voorkomt. Het is belangrijk om de vorm van de microstructuur ook in de translatie te bewaren zodat het ook voor de kijker van het doeltaalgebied een tekst blijft die gemakkelijk is te overzien.

2.2.5 Non-verbale elementen

Gezien het feit, dat ik een filmpje vertaal, spelen de non-verbale elementen een heel grote rol. Mijn ambitie is echter niet een uitvoerige filmanalyse te geven. Ik zal alleen aan de non-verbale elementen aandacht geven alleen in zoverre dat ze relevant blijken voor het vertaalproces en ondertiteling.

Veel wat in de geschreven vorm beschreven zou moeten zijn, wordt hier door beeld uitgedrukt. De structurering van de tekst is heel gemakkelijk te volgen dankzij de muziek en door montage bereikt. Ook speelt de non-verbale taal van de presentatrice een grote rol, die zich bijvoorbeeld omdraait naar het scherm achter haar om de kijker te laten zien, dat de montage komt. Bij het vertalen zal ik al die non-verbale elementen laten en de ondertitels erbij zetten. Ik zal moeten oppassen voor de tijdvolgorde – de ondertitels moeten natuurlijk ook met de non-verbale elementen corresponderen.

Mijn doel is niet de ondertitels voor doven te maken mijn plan is dus niet uit de ondertitels te laten blijken, dat er bijvoorbeeld muziek aan is.

De voor documentaire gekozen muziek is net zo goed begrijpelijk in de broncultuur als in de doelcultuur en ik heb op grond van muziek ook geen connotaties gevonden, die voor de doelttekst ontvanger uitgelegd zouden moeten worden. Dit geldt ook voor afbeeldingen.

2.2.6 Lexicon

De bron tekst is in het Standaardnederlands en typeert geen kenmerken van een dialect. Een karakteristieke trek van de tekst is het optreden van de basis geneticaterminologie. Bij het vertalen van al die vaktermen zal ik van de Tsjechische usance uitgaan en zal de termen typisch voor het Tsjechische cultuurgebied kiezen. Ik zal er altijd rekening mee houden voor wie de tekst bestemd is en zal eraan vermijden te moeilijke termen in de doelttekst te

gebruiken. De moeilijkheidsgraad van de termen moet namelijk met de kennis van de jeugd van ongeveer 15 jaar overeenkomen.

In de tekst komen ook de benamingen van dieren voor. Ik ga ervan uit dat ze tijdens de uitzending de soorten correct benoemd hebben en dat ik ze niet op grond van beeld zal moeten herkennen. Ik zal de benamingen dus letterlijk vertalen. Er bestaat echter nog geen biologische woordenboek Nederlands-Tsjechisch en ik neem aan dat niet alle diersoorten in het door mijn gebruikte vertaalwoordenboek zullen zijn (Čermák, Hrnčířová: 2005). In de verklarende woordenboeken zijn de diersoorten ook vaak vaag beschreven en voor een documentaire, oftewel een vakkundige tekst, is het niet juist om een vage benaming te geven. Mocht dit het geval van de lexica in de vertalende tekst zijn zou ik ze eerst van het Nederlands naar het Latijns vertalen en dan van het Latijns met behulp van een zoölogische encyclopedie naar het Tsjechisch.

2.2.7 Syntactische structuur

Zoals ik al in het hoofdstuk *Tekststructurering* heb beschreven, zijn de zinsverbanden niet ingewikkeld ingedeeld. Vaak zijn het zinsverbanden samengesteld uit alleen een hoofdzin en een bijzin. Het gebeurt zelden in de tekst, dat een zinsverband meerdere informatie-eenheden draagt.

Er komen vaak onvoltooide passieve vormen voor wat natuurlijk typisch is voor het Nederlands, maar in het Tsjechisch komen ze niet zo vaak voor. Ik zal ze vaak door actieve constructies naar het Tsjechisch vertalen. De redenen voor de passieve constructies in het Nederlands (bv.: Het is onkenbaar wat een agens en wat een patiënts in een zin is.) zijn in het geval van het Tsjechisch irrelevant.

De vaakst voorkomende zinstypes zijn zinnen met voor-pv als tweede zinsdeel (de vorm als van een mededelende zin) in tegenwoordige tijd. Aan het begin van de aflevering wordt ook vaak de verleden tijd gebruikt, wat de semantiek eist – er wordt over de geschiedenis van de genetica gesproken. In de interviews komen natuurlijk ook vragen voor, die een communicatieve functie hebben. Echter, er wordt door de presentatrice soms een vraag gesteld om een nieuwe thema op een boeiende manier in te leiden.

2.2.8 Suprasegmentale kenmerken

Het doel van de suprasegmentale kenmerken in een geschreven tekst is aan te duiden hoe de tekst voorgedragen zou worden, met andere woorden, hoe er de intonatie er uit zou zien en waar attent op zou worden gemaakt als iemand de tekst voor zou dragen. Dit is alleen niet het geval in onze tekst, omdat de tekst al voorgedragen wordt. Het heeft dus geen zin om de suprasegmentale kenmerken verder te beschrijven.

3. Transcriptie en vertaling

Omdat ik helaas geen draaiboek van de te vertalen uitzending had, moest ik de tekst transcriberen. Ik ging dus nauwkeurig luisteren wat er gezegd werd en heb datgene getranscribeerd datgene wat ik hoorde. In de eerste instantie heb probeerde ik een authentieke weergave van de gesproken tekst te krijgen. Ik probeerde alle stopwoordjes en taalgebreken weer te geven. Al die spreekfoutjes zijn namelijk goed om de authentieke atmosfeer te begrijpen en uiteindelijk ook passende stijl te kiezen.

In de Tsjechische versie wou ik dan deze gebreken vermijden, omdat in geschreven taal ze storend werken. De vertaalde tekst dient als uitgangstekst voor de nakomende ondertitels. Deze vertaling zonder veranderingen in de richting van de ondertitels zou kunnen werken als het scenario voor de zogenaamde voice-over.

De voorbereiding en verandering van de tekst voor de ondertitels beschrijf ik in een zelfstandig hoofdstuk.

BioBits

Evolutie

alf.97 genen een hoofdrol

Darwin: Ik had wel een vermoeden dat eigenschappen worden doorgegeven maar door de genetica weten ze tegenwoordig precies hoe dat gaat. Genen in de hoofdrol.

Monique: Het fokken van duiven was een grote hobby van Charles Darwin. Hij wist dat de kans op een grote forse duif met een mooie kleur en gezond verendek groter was als je twee mooie forse gezonde duiven met elkaar liet paren. Darwin begreep dat

Bio-střípky

Evoluce

Geny v hlavní roli

Darwin: Tušil jsem, že jsou vlastnosti předávány, ale díky genetice nyní přesně víme, jak to funguje. Geny v hlavní roli.

Monique: Charles Darwin byl nadšeným chovatelem holubů. Věděl, že když spáří dva silné, zdravé holuby, má větší šanci získat opět velkého, silného jedince se zdravým a barevným peřím. Darwin pochopil, že některé vlastnosti se dědí, a že by je tak lidé mohli

bepaalde eigenschappen doorgegeven worden en dat je als mens als het ware kunt ingrijpen. Zo kun je ervoor zorgen dat je rassen kweekt die bepaalde voordelen hebben. Darwin wist alleen niet te verklaren hoe deze eigenschappen nou precies werden doorgegeven. De hoofdrol die genen spelen in het evolutieproces is stapje voor stapje door biologen ontdekt. Gregor Mendel was zo'n biolog.

Gregor Mendel: Ik kwam erachter dat erfelijke eigenschappen in tweetallen voorkomen. Bij geslachtelijke voortplanting worden deze eigenschappen gecombineerd. Dominante eigenschappen komen tot uiting recessieve eigenschappen worden onderdrukt.

Monique: De biolog Fleming kwam weer een stapje verder in de genetica.

Flemming: Ik ontdekte dat de erfelijke eigenschappen op de chromosomen liggen. De mens bijvoorbeeld heeft 23 paar chromosomen en de fruitvlieg heeft er 4 paar.

Monique: Watson en Crick kwamen er dankzij hun onderzoek achter dat

zaait beïnvloeden. Chovom tak můžeme dát vzniknout takovým druhům, které budou mít jisté výhody. Darwin ale nedokázal vysvětlit, jakým způsobem jsou tyto vlastnosti předávány. Jakou roli geny v evoluci mají, bylo krůček po krůčku objevováno biology. Gregor Mendel byl jedním z nich.

Gregor Mendel: Přišel jsem na to, že se dědičné vlastnosti vyskytují v dvojnásobném počtu. Při pohlavním rozmnožování se tyto vlastnosti kombinují. Dominantní vlastnosti se projeví a recesivní vlastnosti jsou potlačeny.

Monique: Biolog Fleming došel v genetice ještě o kus dál.

Flemming: Objevil jsem, že nositeli dědičných vlastností jsou chromozomy. Člověk má například 23 párů chromozomů a muška octomilka má 4.

Monique: Watson a Crick díky svým výzkumům přišli na to, že se chromozomy

chromosomen zijn opgebouwd uit DNA.

skládají z DNA.

Watson en Crick: Mijn collega Crick en ik ontdekten dat de bouwstenen van DNA de basen ATG en C zijn. De volgorde kan als een soort streepjescode afgelezen worden. Een stukje DNA dat voor een bepaald kenmerk staat word gen genoemd.

Watson en Crick: Já a můj kolega Crick jsme zjistili, že stavebními kameny DNA jsou čtyři báze, a to ATG a C. Jejich pořadí slouží jako jakýsi čárový kód. Úsek DNA, který zastupuje nějaký určitý znak, se nazývá gen.

Darwin: Als ik dit allemaal had geweten dan had ik mijn boek al veel eerder gepubliceerd.

Darwin: Kdybych tohle vše věděl, mohl jsem svou knihu vydat mnohem dřív.

Monique: Van steeds meer kenmerken weten we waar ze op het DNA voorkomen. Informatie over de spierziekte SMA waar deze jongens aan lijden ligt waarschijnlijk op chromosoom vijf. Op dit chromosoom zijn genen ontdekt die een rol spelen bij het ontstaan van de ziekte. Het is mogelijk om bepaalde genen uit het DNA te knippen en bij andere organismen in te bouwen. Dit is een tomaat waarbij een gen van een poolvis is ingebouwd daardoor is de tomaat winterhard geworden. Het klinkt als simpel knutselwerk met knippen en plakken maar komt heel wat bij kijken. Thijs Huigens doet een fundamenteel genetisch onderzoek bij insecten. Ik ging met hem praten.

Monique: U stále více znaků víme, kde na DNA se nacházejí. Informace o spinální svalové atrofii, nemoci, kterou trpí tito chlapci, se pravděpodobně nachází na chromozomu 5. Na tomto chromosomu byly objeveny geny, které hrají roli při vzniku této choroby. Určité geny z DNA můžeme odstříhnout a vložit je do jiných organismů. Do tohoto rajčete byl zanesen gen z arktické ryby, díky čemuž je odolné proti mrazu. Zní to jako jednoduché hraní si, střihání a lepení, ale tak snadné to zase nebude. Thijs Huigens provádí základní genetický výzkum u hmyzu. Šla jsem si s ním popovídat.

Monique: Jij werkt aan DNA van fruitvliegen. Waarom is genetica zo belangrijk voor evolutionair onderzoek?

Thijs: Inmiddels weten we dat het erfelijke materiaal vast ligt op het DNA en daarmee kunnen we bijvoorbeeld bekijken hoe verwant bepaalde organismen – planten of dieren aan mekaar zijn en kun je het DNA van een mug vergelijken met het DNA van een olifant en kijken hoe verwant die organismen aan mekaar zijn. Maar je kunt ook kijken naar hoe een gen evolueert binnen een bepaalde soort of binnen een organisme en ik ben geïnteresseerd in hoe genen evolueren bij fruitvliegen. Ik doe onderzoek aan het gebruik van een bepaalde geurstof door fruitvliegen. En die geurstof die wordt geproduceerd door de mannetjes en die geven het tijdens de paring over aan de vrouwtjes en daardoor worden vrouwtjes onder andere minder aantrekkelijk voor andere mannetjes. Dat is hartstikke goed voor dat ene mannetje natuurlijk. En ik ben geïnteresseerd in de genen die betrokken zijn met de productie van dat stofje en hoe die genen evolueren.

Monique: En hoe kun je dan zien of die

Monique: Pracuješ s DNA octomilek. Proč je genetica tak důležitá pro výzkum evoluce?

Thijs: Již víme, že dědičný materiál se nachází přímo na DNA, a tak můžeme například zjistit, jak moc jsou si určité organismy, rostliny i zvířata, příbuzné. Můžeme porovnat DNA komára s DNA slona a sledovat, jak jsou si tyto organismy příbuzensky blízké. Ale můžeme také sledovat, jak se nějaký gen vyvíjí v rámci určitého druhu nebo organismu. Já se zabývám tím, jak se vyvíjejí geny u octomilek. Zkoumám, jak octomilky používají určitou pachovou látku. Tato látka je vylučována samečkou a okamžitě je přenášena na samičky, které se stávají mimo jiné méně atraktivními pro ostatní samečky. To je samozřejmě hodně výhodné pro toho jednoho samečka. Zabývám se geny, které souvisí s produkcí této látky a vývojem těchto genů.

Monique: A jak poznáš, že tam ty geny

genen erin zitten?

jsou?

Thijs: Nou, dat is in principe een proces van een paar dagen. Maar wat je doet is je haalt het DNA uit een organisme en dat heb ik hier geprobeerd bij fruitvliegen te doen door die fruitvliegen te vermalen en dan ga je dat gen... ga je heel vaak kopiëren en uiteindelijk ga je dat gen zichtbaar maken onder UV-licht en dan krijg je een prachtige foto met allemaal bandjes DNA erop en uiteindelijk kun je die bandjes... die kun je uitknippen en als je wilt weten wat de basenpaarvolgorde van zijn gen is – hoe dat gen opgebouwd is dan stop je dat gen in een sequence-aparaat en daar krijg je dan een basenpaarvolgorde uit bijvoorbeeld ACGT enzovoort.

Monique: En wat kun je met al deze kennis?

Thijs: Nou, in principe doe ik puur fundamenteel onderzoek naar de evolutie van bepaalde genen bij fruitvliegen maar je kunt ook met de kennis van genetica kun je ook organismen genetisch veranderen oftewel genetisch modificeren. Dat kun je bijvoorbeeld doen door een gen van het ene organisme in het DNA van het ander

Thijs: No, ten proces trvá několik dní. Musíme z organismu DNA získat. O to jsem se zde pokusil v případě octomilek, které jsem rozemlel. Ten gen poté mnohokrát namnožíme a nakonec si ho zobrazíme pod UV lampou. Výsledkem je krásná fotka se spoustou vláken DNA. Nakonec můžeme tato vlákna nastříhat, abychom zjistili pořadí bází jejich genu – jak je tento gen vystavěn. Poté vložíme tento gen do sekvenátoru tím získáme pořadí bází, například ACGT atd.

Monique: K čemu můžeš všechny tyto informace využít?

Thijs: Dělán čistě základní výzkum vývoje určitých genů u octomilek, ale se znalostmi z genetiky bys mohla organismy geneticky měnit, neboli modifikovat. To se dělá tak, že přenešes gen z jednoho organismu do jiného, což se provádí například na komárech v různých laboratořích. To, čím se zabýváme my, je

organisme te brengen en dat wordt bijvoorbeeld gedaan met muggen in verschillende laboratoria. Nou doen wij in principe hier niet aan genetische modificatie maar een puur fundamenteel genetisch onderzoek.

Monique: Jeroen Spitzen is onderzoeksmedewerker en doet ethologisch en ecologisch onderzoek bij insecten.

Monique: Zijn dit transgene muggen?

Jeroen: Nee, wij werken hier niet met transgene muggen. Dit zijn malariamuggen zonder de malaria parasieten ook. Wij doen hier alleen onderzoek aan geurstoffen dus waarom deze mug naar mensen komt. En daarom wilde ik ook meteen vragen of ik jou sok misschien zou mogen lenen dan kunnen we een geurexperiment doen.

Monique: Oké en wat is het doel van het experiment?

Jeroen: We doen een gedragsonderzoek naar de geuren van mensen. Er zijn in totaal

však pouze základní genetický výzkum, ne genetická modifikace.

Monique: Jeroen Spitze je vědecký pracovník a provádí etologický a ekologický výzkum hmyzu.

Monique: Jsou to geneticky modifikovaní komáři?

Jeroen: Ne, zde s transgenními komáři nepracujeme. Jsou to komáři, kteří přenášejí malárii. Tito komáři v sobě parazita nemají. Děláme zde pouze výzkum pachových látek, tedy proč tito komáři jdou na člověka. Chtěl jsem se tě rovnou zeptat, jestli bys mi nepůjčila svojí ponožku na jeden pachový pokus.

Monique: Jo jo, a co je účelem tohoto pokusu?

Jeroen: Zkoumáme reakci na lidské pachy. Existuje celkem 3000 druhů komárů,

3000 verschillende soorten muggen maar de malariamug, waar er ongeveer 30 van zijn, die steekt alleen op mensen en niet op andere zorgdieren. Dus wij willen graag weten welke geuren zijn er verantwoordelijk voor dat die mug weet: `Hey, dat is een mens!`

Monique: Wat doe je dan met die kennis?

Jeroen: Nou, met die kennis zouden we bijvoorbeeld een hele goeie geurval kunnen maken, als we die geuren selecteren die jij of ik hebben, zouden we een goede geurval kunnen maken om de muggen te lokken en op die manier te bestrijden maar we zouden... je zou je ook indenken dat je de receptoren kunt aanpassen dus als je het gen wat daar verantwoordelijk voor is blokkeert waardoor die mug niet op mensen afkomt. Je kunt je ook voorstellen dat je van een andere muggensoort een stukje DNA pakt en dat inbrengt in deze mug zodat die alleen nog maar op koeien zou steken in plaats van mensen.

Monique: Oké. En wat heb je hier gedaan?

Jeroen: Ik heb nu jou sok in een val

ale ti, kteří přenáší malárii, kterých je přibližně 30 druhů, ti bodají jen člověka a ne ostatní živočichy. Proto bychom rádi věděli, které geny jsou zodpovědné za to, že ten komár ví: „Jé, hele, to je člověk!“

Monique: A jak s touto znalostí naložíš?

Jeroen: Takto bychom mohli například vyrobit velmi dobrou pachovou past. Kdybychom vyselektovali ty pachy, které mám já nebo ty, mohli bychom vyrobit pachovou past, do které bychom komáry nalákaly a tak proti nim bojovali. Nebo bychom mohli přizpůsobit jejich receptory tím, že bychom blokovali gen, který je za vše zodpovědný a komáři by již lidi nerozeznali. Nebo si představ, že bychom do tohoto komára vložili kousek DNA komára jiného druhu, takže by pak ti komáři bodali jen krávy místo lidí.

Monique: Aha, a co jsi to tu vytvořil?

Jeroen: Tvoji ponožku jsem vložil do

gedaan en mijn sok aan de andere kant en nu kunnen we aan het eind van een windtunnel hier laten een beetje wind overheen blazen en aan het eind van de windtunnel kunnen we muggen loslaten. Daar gaan ze.

Monique: Stel dat je zo een gen uit ene mug haalt en in andere mug stopt mag je dan zo maar loslaten?

Jeroen: Nee, ten eerste kan dat ook nog niet en ten tweede moet je dan eerst heel veel onderzoek doen want in feite laat je een nieuwe mug in een ecosysteem los en je weet niet hoe dat ecosysteem reageert op deze mug. Bovendien moet 'ie ook een hogere fitness hebben dan de andere muggen en je wilt hem ook terug kunnen vinden zodat je weet hoe die reageert. Dit is jou vangst.

Monique: Dit zijn mijn muggen.

Jeroen: Nou wie zal het zeggen

Monique: Ja, ik zeg, dat jou sokken meer stinken dan de mijne. Zo, nou, ik heb mijn sok. Interessant onderzoek wel....

pasti a mou ponožku na druhou stranu. Teď můžeme na konci vzdušného tunelu nechat ponožkou foukat mírný vánek a na jeho konci necháme vlétat komáry. Už letí.

Monique: A když vezmeš gen z jednoho komára vložíš ho do druhého, můžeš jej pak jen tak vypustit?

Jeroen: Ne, zaprvé to ještě nejde a za druhé se musí nejprve provést rozsáhlý výzkum, protože vlastně do ekosystému vypouštíš nového komára a nevíš, jak na něj ekosystém zareaguje. Navíc musí ten komár mít lepší kondici než ostatní a měl by být i zpětně dohledatelný, abys věděla, jak reaguje. Tohle je tvůj úlovek.

Monique: To jsou moji komáři.

Jeroen: No kdo by to řekl.

Monique: Vypadá to, že tvoje ponožky smrdí víc než ty moje. Tak, už mám svojí ponožku. Zajímavý výzkum.

Door fokken, kruisen en modificeren selecteert en combineert de mens gewenste eigenschappen. In de natuur worden door seksuele voortplanting genen van de ouders gecombineerd. Kinderen lijken daardoor op hun ouders. Veranderingen in het gen ontstaan door mutaties. Genen muteren altijd maar door te veel zonnestralen of door een kernramp kunnen genen heel snel muteren. Mutaties in het DNA leveren bijna nooit iets positiefs op. Maar soms wel. Zoals bij de berkenspanner. Een gen mutatie veroorzaakte een donkere variant die op de lichte berk een makkelijke prooi was. Toen tijdens de industrialisatie de berken door roerafzetting donker kleurde overleefde meer donkere berkenspanners. Het aantal donkere varianten in de populatie nam toe.

Bas: Monique, alle planten en dieren zijn in zekere zin door hun genen voorgeprogrammeerd om zich zelf voort te planten. En dat is helemaal niet handig altijd voor die vaders en moeders. Neem nou een krokodil. Een krokodillen moeder is verschrikkelijk veel tijd en energie kwijt met het beschermen van haar kinderen en het zorgen voor haar kinderen. Dat is helemaal niet handig voor zo een beest. Of een eik. Een eik zit in de herfst hangt helemaal vol met eikels en het kost zo een eik heel veel moeite en energie om die eikels aan te

Chovem, křížením a modifikací lidé vybírají a kombinují užitečné vlastnosti. V přírodě se geny rodičů kombinují při pohlavním rozmnožování. Proto se děti podobají svým rodičům. Změny genů jsou způsobeny mutacemi. Geny stále mutují, ale vlivem přílišného slunečního záření, nebo jaderného neštěstí mohou zmutovat i velmi rychle. Mutace DNA nevěstí téměř nikdy nic dobrého. Někdy ovšem ano. Jako u černoproužky březové. Genová mutace vytvořila tmavou variantu, která na světlých břízách představovala snadnou kořist. Poté, co během industrializace a zavedení těžby břízy ztmavly, přežila ta tmavší černoproužka. Počet tmavé varianty v populaci narostl.

Bas: Moniko, všechny rostliny a zvířata jsou pomocí genů jistým způsobem naprogramováni se rozmnožovat. To přitom pro ty matky a otce vůbec není výhodné. Vezmi si takového krokodýla. Krokodýlí matku stojí strašně energie a času ochrana a péče o svá mláďata. To pro takové zvíře není vůbec výhodné. Nebo dub. Dub na podzim úplně ověšený žaludy a takový dub to opět stojí spoustu energie a námahy ty žaludy stále držet. Děsně nevýhodné. Ale těmi žaludy se mohou namnožit geny toho dubu. Geny zapřahávají jedince za kočár, aby se

maken. Helemaal niet handig. Maar via die eikels kunnen de genen van die eik zichzelf vermenigvuldigen. Genen zijn in staat om individuen voor hun karretje te spannen zodat zij zichzelf kunnen vermenigvuldigen. Dat weten die genen helemaal niet maar dat doen ze wel.

mohly samy rozmnožit. O tom ty geny vůbec neví, ale přesto to dělají.

4. Vertaalreflectie en de vertaalstrategieën

Het doel van de vertaalreflectie is het attent maken op de vertaalproblemen die met vertalen van de brontekst naar de doeltaal en cultuur samenhangen. Navolgend zal ik mijn vertaaloplossingen van gewezen problemen verklaren en motiveren. Ik beschrijf in dit deel nog de gebruikte vertaalmethoden en verschuivingen. Tijdens het behandelen van dit onderdeel zal ik van de publicaties en de theoretische concepties van Jiří Levý, Dagmar Knittlová en Andrew Chesterman uitgaan.

4.1 Begripsstrategieën-Vertaalmethode

Als men over de vertaalstrategieën praat, moet men eerst een onderscheid maken tussen begrips- en productiestrategieën. Spreken we over de analyse van de brontekst, de aard van de vertaalopdracht van de doelttekst in zijn geheel, dan interesseren ons de begripsstrategieën. Hier brengt men ook de cognitieve aspecten van de vertaling onder. (Chesterman 2010: 153)

De begripsstrategieën worden in het Tsjechische culturele gebied als vertaalmethoden benoemd. De vertaalmethode wordt het resultaat van de vertaalanalyse en de vorm van de vertaalopdracht.. Ik heb al tijdens de vertaalanalyse bepaald hoe de vertaalopdracht eruit zal zien. Ik heb vastgesteld dat het doelproduct de ondertitels zullen zijn en dat ze door een geschikt software in de film worden afgebeeld. In de analyse heb ik al besloten dat ik de tekst daar niet zal veranderen waar verwijzingen naar andere afleveringen van de uitzending voorkomen.

Mijn instelling tot het vertalen gaat van de illusionistische methode uit (Levý 1998: 40). Deze methode legt zich de taak op dat de doelttekst op de zelfde manier gelezen kan worden als de brontekst. Ideaal gezien wekt de doelttekst bij de lezer dezelfde connotatieve opmerkingen op. Heel belangrijk is het dan om de kwaliteiten van het origineel te houden. In de tekst zou de aanwezigheid van de vertaler niet te voelen zijn. De lezer is zich er dan natuurlijk bewust van dat hij een vertaling leest maar hij verwacht ook dat de vertaler hem een illusie van de oorspronkelijke tekst bemiddelt.

Bij de vorm van mijn doelttekst is de kijker constant geconfronteerd met de bronversie. De illusionistische methode kan hier dan nooit uitmuntend neergezet worden. In het geval van de kijker die de doel- en brontaal beheerst is de illusie bijna onmogelijk. Toch zal ik van deze methode uitgaan. Hoewel de suprasegmentale aspecten van de doelttekst het effect van de illusie moeilijker maken zal ik op het taalniveau wel de illusionistische methode gebruiken.

Het doel van de vertaalde tekst, waarvan de hoofdfunctie de informatieve functie is, is correct en volledig de inhoud van de melding over te brengen. Zelfs na het overbruggen van de structurele verschillen tussen de beide taalsystemen moet de tekst het equivalente effect op de doelttekstlezer hebben als op de brontekstlezer. Daarom kan men aan de functionele verschuivingen niet ontkomen – bijvoorbeeld om de eenheidsstijl van de doelttekst te verkrijgen of om te verschaffen dat de lezers de tekst vloeiend kunnen lezen en de tekst begrijpen. Mijn doel is dus zulke verschuivingen te maken van die de equivalente en zakelijk correcte interculturele overzetting afhankelijk wordt gesteld.

4.2 Productiestrategieën en oplossing van vertaalproblemen

De manier waarop de vertaler met het talige materiaal manipuleert om een authentieke doelttekst te krijgen zijn eigenlijk de productiestrategieën. Het is dankzij het woord 'talig' duidelijk dat hiermee de linguïstische of tekstlinguïstische manipulatie wordt bedoeld. Deze strategieën gaan van de begripsstrategieën uit en zijn dus in feite hun resultaten. (Chesterman 2010: 153)

Levý onderscheidt slechts drie fundamentele productiestrategieën: echte vertaling, substitutie en transcriptie. Men moet onderscheiden of in het te vertalen begrip het algemene of het vreemde aanwezig is. (Levý 1998: 115-119) Hij gebruikt voor de strategieën geen juiste termen maar noemt ze vaak als veranderingen. Daarom leun ik me tegen het werk van Andrew Chesterman aan, wie door zijn classificatie probeert de verschillende voorstellen van andere wetenschappers in een algemeen schema onder te brengen.

Voor zijn schema gebruikt hij vooral de werken van de beroemde vertaalwetenschappers Vinay en Darbelnet (1958), Catford (1965), Nida (1964), Malone (1988) en Van Leuven-Zwaart (1989) maakt ze toegankelijker en met voldoende differentiatie zonder dat in zijn schema een overdaad is aan details.

Zijn classificatie omvat drie hoofdgroepen van vertaalstrategieën: syntactische, semantische en pragmatische. Ik zal hier alleen over syntactische en semantische strategieën schrijven, omdat de pragmatische door me niet gebruikt waren. Natuurlijk kunnen deze overeenkomen en op een of andere manier elkaar beïnvloeden of tegelijkertijd voorkomen. Hun doel is Chesterman 's inziens de nuttige begrippen te leveren en daarom in staat te zijn gegrond over vertaling te kunnen praten, het vertaalproces te onderzoeken en de vertaalvaardigheid te verbeteren. (Chesterman 2010: 153-154)

Ik zal met behulp van zijn vertaalstrategieën de concrete vertaalproblemen van mijn te vertalen tekst leveren en hun oplossingen verklaren. Mijn oplossingen zal ik proberen waar nodig te funderen en zowel de terminologie van Chesterman als van Levý te gebruiken. Ik wil hier aanetonen dat ik me niet alle vertaalproblemen toe zal leggen, echter typeer ik hier de problemen door de concrete voorbeelden.

4.2.1 Vertaling van de naam van de uitzending

Separaat van de classificatie volgens Chesterman zal ik alleen de naam van de uitzending verklaren. Daarmee houdt Levý (2012: 140-145) zich namelijk nauwkeurig bezig. Hij onderscheidt descriptieve (namen met overwegend de mededelende functie) en symbolische namen (namen bemiddelende de atmosfeer van het werk).

Heel interessant vond ik vertaling van het hele programma: *BioBits*. De naam is op de grens van de descriptieve en symbolische naam. Wij kunnen aan de ene kant gemakkelijk begrijpen waar het programma over zal gaan dat er een biologische problematiek besproken wordt – de mededelende functie is er vrij markant te zien. Aan de andere kant is de vorm van de naam heel modern. Wegens de vorm is de werking van de mededeling kleiner. De naam werkt dan echter als een reclame voor de uitzending, wat Levý als een typisch kenmerk van de symbolische namen beschrijft.

Het woordje *Bits* kende ik al uit andere Tv-programma's (bijvoorbeeld 101.tv met zijn motto: *de beste bits van 101*') of ik heb ook voorbeeld gevonden bij Nieuw-Zeelandse TV ONE waar ook een programma Best Bits voorkomt. Wat al deze programma's gemeenschappelijk hebben is, dat ze of zelf klein, kort en krachtig zijn of ze presenteren dit

soort van filmpjes. Soms presenteren ze alleen korte deeltjes van verschillende filmpjes. (internet: <http://tvnz.co.nz/best-bits/coming-up-5488689>⁴).

Het woordje bits is van het Engels overgenomen. De Cambridge Dictionary verklaard hem o.a. zo:

‘**INFORMAL a small piece or amount of something:** *Would you like a bit of chocolate? She glass smashed into little bits. There were bits of paper all over the floor. She tries to do a bit of exercise every day.*

Into small pieces:*The car was blown to bits.It just fell to bits in my hands.*’

(internet: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/bit_1?q=bits⁵)

Engels is een internationale en heel progressieve taal, die al in sommige gebieden de rol van lingua franca vervult. Ik heb op grond van al die bovenstaande informatie besloten de naam van het programma als *Bio-střípky* te vertalen. Het eerste deel, Bio, liet ik zonder vertaling, omdat het een van oorsprong Grieks woord is en zowel in het Nederlands als in het Tsjechisch bestaat. In allebei talen is gewoon het prefix bio- te gebruiken, respectievelijk een samenstelling met bio-. Daarom kon ik de vertaalmethode van calque (zie *Syntactische strategieën, b.*) gebruiken en het woordje te transcriberen.

Het andere deeltje van de naam heb ik als splinters, *střípky* vertaald. Ik ging bij de vertaling van het Engels uit. De ervaring dat het woord niet zelden bij korte, krachtige uitzendingen gebruikt wordt hielp me daar ook bij. Aangezien het woordje in het Engelse heel bred betekenisgebied inneemt kon ik het niet letterlijk vertalen. Ik keek dus naar het Tsjechische culturele milieu en hoe de analoge programma's in Tsjechië genoemd worden. Zo ben ik tot het woord *střípky* gekomen. Veel programma's en media's met een overzichtsfunctie hebben het woord in hen naam: *Vánoční operní střípky s WeiLongem Taem a jeho hosty; Cirkusové střípky, Střípky ze světa* of een programma die wekelijks een overzicht van wereldnieuws maakt, *Střepiny* (iets grotere splinters). Zo heb ik dus zowel de descriptieve als de symbolische, aantrekkelijke straling van de naam behouden.

Naast het vertalen van het hele programma had ik natuurlijk nog de taak om de naam van de ene concrete aflevering te vertalen. Omdat de naam van de aflevering puur descriptief was moest ik de vertaling niet veranderen of semantisch verschuiven. Ik heb de methode van de

⁴4-3-2014

⁵24-4-2014

echte vertaling van Levý gebruikt (Levý: 1998 115-119). De naam is concreet en heeft in betrekking tot de inhoud geen verre symbolische betekenis. Ik heb dus *Evolutie: afl. 97 genen een hoofdrol* als *Evoluce: geny v hlavní roly* vertaald. Ik heb het nummer van de aflevering weggelaten, voor de Tsjechische kijker is het namelijk nauwelijks van belang. Pas als al die 4 delen over Evolutie van dat programma vertaald zouden worden heeft het zin er een nummer bij te zetten. Aangezien het hier om het tweede deel gaat zou ik dan echter voor noemer 2 gaan.

4.2.2 Syntactische strategieën

Hier worden niet alleen de strategieën besproken die iets met de zinsbouw te maken hebben. Chesterman benoemt als syntactische strategieën namelijk alle verandering die invloed hebben op de vorm – op de vorm van de samengestelde zin, zin maar ook van een woord.

Ik ga van het werk van Chesterman uit in het hele deel waar ik over productiestrategieën schrijf. (Chesterman 2010: 154-167). Mocht ik me naar het werk van een andere wetenschapper leunen, citeer ik hem extra.

Chesterman beschrijft de volgende syntactische strategieën:

a. Letterlijke vertaling

Sommigen vertaalwetenschappers zien deze strategie als standaard en beschrijven ze dus niet en wijden hun aandacht aan situaties wanneer deze om de een of andere reden niet werkt. Deze strategie is onder anderen heel geschikt voor het vertalen van termen. (*de fruitvlieg – octomilka; de berkenspanner – černoproužka březová; de spierziekte SMA - spinální svalová atrofie; transgene muggen – geneticky modifikovaní komáři*), maar vaak ook bij gemakkelijkere zinnen, waar de variatie van zijn vorm beperkt is. Voorbeelden:

Brontekst (verder als BT): Dit zijn mijn muggen.

Doeltekst (verder als DT): To jsou moji komáři.

BT: Gregor Mendel was een bioloog.

DT: Gregor Mendel byl biolog.

b. Leenvertaling (calque)

Onder deze strategie verstaat men zowel het lenen van elementen die voor de brontaal bijzonder zijn als het lenen van de hele syntagmata. Chesterman rangschikt onder deze strategie ook zogenaamde *transcriptie*, die door sommige andere theoretici (Knittlová, Vinay en Darbelnet) als een zelfstandige strategie losmaken (Knittlová e.a. 2010:19). Deze methode wordt beschouwd als ideaal voor het vertalen van afkortingen; wanneer de uitdrukking intensief met zijn vorm samenhangt. (*DNA – DNA; ATG en C – ATG a C*). Een variant van deze strategie is ‘dubbele aanwezigheid’ (Pym 1992: 76), namelijk de verklaring van een geleend element in de doelttekst. Zo iets lijkt nodig wanneer het te vertalen begrip in de brontekst gemakkelijk begrijpelijk is en in de doeltaal zijn vaste plek nog niet heeft (bijvoorbeeld: *PvdA – PvdA, strana práce*). Het was maar niet het geval bij bijvoorbeeld *DNA*, wat zowel in de bron- als in de doeltaal hetzelfde gebruikt wordt.

c. Transpositie

Hier gaat het om verandering van de woordsoort, bijvoorbeeld van zelfstandig naamwoord in werkwoord. Deze strategie gaat bijna altijd gepaard met een structurele verandering, oftewel noch andere vertaalstrategieën, maar soms verschijnen interessante voorbeelden op zich. Voorbeelden:

BT: Waarom is genetica zo belangrijk voor een *evolutionair* onderzoek? (bijvoeglijk naamwoord)

DT: Proč je genetica tak důležitá pro výzkum *evoluce*? (zelfstandig naamwoord)

BT: : Monique, alle planten en dieren zijn in zekere zin door de genen voorgeprogrammeerd om zich zelf voort te planten. (werkwoord)

DT: Moniko, všechny rostliny a zvířata jsou pomocí genů jistým způsobem naprogramovány k rozmnožování. (zelfstandig naamwoord)

d. Verschuiving van eenheid

Eenheden die men verschuift zijn morfeem, woord, constituent, zin, samengestelde volzin en alinea. Er is sprake van deze strategie als een eenheid uit de brontekst als een andere eenheid in de doeltekst voorkomt. Deze verschuivingen zijn hoe markanter hoe meer verschillend de taalsystemen zijn. Vaak zijn de redenen voor zo een verschuiving vaag verklaard op grond van het taalgevoel, soms zijn dat echter logische stappen, die vanuit het grammaticale systeem van de ene of de andere taal uitgaan. (*geurval – pachová past*)
Voorbeelden:

BT: En ik ben geïnteresseerd in de genen die betrokken zijn met de productie van dat stofje en hoe die genen evolueren.

DT: Zabývám se geny, které souvisí s produkcí této látky a vývojem těchto genů.

(Twee zinnen in plaats van drie; In het Nederlands wordt de bijzin een naamwoordelijk constituent in het Tsjeschisch)

BT: Dit zijn malariamuggen zonder de malaria parasieten ook.

DT: Toto jsou komáři, kteří přenášejí malárii. Tito komáři v sobě parazita nemají.

(Uit een hoofdzin en een bijzin bestaande samengestelde zin en een hoofdzin in plaats van één hoofdzin. In het Tsjechisch bestaat het begrip malariamuggen niet en daarom moest het omschreven worden met behulp van een bijvoeglijke bijzin.)

e. Verandering van de structuur van een constituent

In het geval van deze strategie bekijkt men de veranderingen op het niveau van constituenten. Bij nominale constituenten verschijnen veranderingen in getal, bepaaldheid en modificatie en bij de verbale constituenten veranderen de persoon, tijd en modaliteit. De eenheid zelf hoeft niet te veranderen. Het gaat echter om de verandering van de interne structuur. Voorbeelden:

BT: Je kunt je ook voorstellen dat *je* van een andere muggensoort een stukje DNA *pakt* en dat *inbrengt*¹ in deze mug zodat die alleen op kooien *zou steken*² in plaats van mensen.

DT: Nebo si představ, že *bychom* do tohoto komára *vložili*¹ kousek DNA komára jiného druhu, takže *by* pak ti komáři *bodali*² jen krávy místo lidí.

(¹Enkelvoud verandert in meervoud, tweede persoon verandert in eerste persoon, indicatief veranderd in conjunctief; we zien hier bovendien een verschuiving van eenheid – muggensoort is een zelfstandig naamwoord in het Nederlands en een nominaal constituent in het Tsjechisch.

²Enkelvoud verandert in meervoud)

BT: Dat *kun je* bijvoorbeeld *doen* door een gen van het ene organisme in het DNA van het ander organisme te brengen.

DT: *To se dělá* tak, že přenesesh gen z jednoho organismu do DNA jiného.

(tweede persoon verandert in de derde)

f. Verandering van de structuur van een zin en de samengestelde zin

Onder dit onderdeel behoren veranderingen van de structuur van een alleenstaande zin of een zin als deel van de samengestelde zin. Hier zou men verschillende subcategorieën kunnen onderscheiden, zoals de actieve tegenover passieve vorm, transitieve tegenover intransitieve werkwoordsvormen.

Deze groep strategieën betreft ook de structuur van de samengestelde zin op het niveau van de samenstellende zin-eenheden. Hieronder vallen de gevallen wanneer een hoofdzin een bijzin wordt, veranderingen in het soort bijzin etc. Voorbeelden:

BT: *Het is mogelijk* om bepaalde genen uit het DNA te knippen en bij andere organismen in te bouwen.

DT: *Můžeme* určité geny z DNA odstránout a vložit je do jiných organismů.

(In het Tsjechisch hebben we een actieve werkwoordsvorm, in het Nederlands een passieve, wat verandering van een hoofdzin en een beknopte zin in een hoofdzin veroorzaakte.)

BT: *Het fokken van duiven* was een grote hobby van Charles Darwin.

DT: Charles Darwin byl nadšeným *chovatelem holubů*.

(Het subject verandert in naamwoordelijk deel van het gezegde – verandering van de hele structuur van de zin.)

g. Verandering in cohesie

Als men cohesie van een tekst verandert heeft het invloed op de onderlinge verwijzingen binnen de tekst of op het gebruik van ellipsis, substitutie, herhaling of verschillende soorten voegwoorden. Aangezien mijn tekst een uitzending is, worden er kortere zinnen gebruikt, die makkelijker begrijpelijk zijn als een ontvanger de tekst door het gehoor waarneemt in plaats van door zijn gezichtsvermogen. Dit is waarschijnlijk de reden, waarom er vrij korte zinnen gebruikt worden, waar de cohesie niet zo vaak voorkomt.

Wat in de BT en DT alleen wel anders is op het cohesieniveau, is het verlaten van het stopwoordje *nou*. Waarom het zo was zal ik verder in het deel van deze scriptie genaamd *Verschuivingen* verklaren. Voorbeeld:

BT: Wij doen hier alleen onderzoek aan geurstoffen dus waarom deze mug naar mensen komt. *En daarom* wilde ik ook meteen vragen of ik jou sok misschien zou mogen lenen dan kunnen we een geurexperiment doen.

DT: Děláme zde pouze výzkum pachových látek, tedy proč tyto komáři jdou na člověka. Chtěl jsem se tě rovnou zeptat, jestli bys mi nepůjčila svoji ponožku na jeden pachový pokus.

(In het Nederlands leidt de tweede zin een onderschikkend voegwoord in, namelijk *en daarom*. In het Tsjechisch zijn de zinnen aan elkaar gebonden zonder voegwoord. Ik heb de tekst op de ondertitels een beetje voorbereid.)

h. Verschuiving van stijl en stijlfiguur

Deze verandering geldt vooral voor een literaire tekst, wat niet het geval van de mijne was. De te vertalen tekst is namelijk een populariseerde tekst met elementen van de wetenschappelijke stijl en soms gesproken taal. Behouden van de stijl van de tekst was echter ook mijn doel, wat ook op een of andere manier onder deze strategie valt.

De literaire stijlfiguren te vertalen is een heel moeilijke taak, wat alleen gevorderden vertalers aan zouden kunnen. Alleen zij zouden de veranderingen verwerken, die voorkomen als men de stijlfiguren (zoals parallellisme, herhaling, alliteratie en metrum) vertaalt. Er bestaan toch 3 basisalternatieven waaruit een vertaler kan kiezen:

I. BT-figuur $x >$ DT-figuur x

Als de BT-figuur relevant lijkt kan men deze behouden en met een heel grote kennis van de DT met een equivalent vervangen. Bijvoorbeeld dat men

een herhaling in de doelttekst behoudt om het intensiviteitseffect niet te verliezen.

II. BT-figuur $x >$ DT-figuur y

De vertaler vervangt hier dan een stijlfiguur met behulp van een andere. Het gebeurt in het geval wanneer de structuur van de doeltaal het niet mogelijk maakt om de oorspronkelijke stijlfiguur te gebruiken. Bijvoorbeeld het vervangen van een jambe in het Nederlandse gedicht door een trochee of dactylus in de Tsjechische vertaling, omdat de woorden in het Tsjechisch bijna altijd accent op de eerste lettergreep hebben.

III. Het stijlfiguur wordt weggelaten in de vertaling.

In de vertaalde tekst komen maar geen stijlfiguren voor. Ik kan alleen als perifere verschijning van deze strategie beschouwen, dat ik probeerde om het gedeeltelijk informele karakter van de tekst te behouden met behulp van tutoyeren en expressieve adverbia (*strašně*, *děsně*). Ik wou namelijk de tekst ook qua de stijl authentiek maken en van de bovengenoemde illusionistische methode gebruik maken.

4.2.3 Semantische strategieën

In hoofdzaak brengt Chesterman onder deze categorie zulke veranderingen, die iets te maken hebben met lexicaal semantiek. Wanneer deze strategieën gebruikt worden, verandert ook de betekenis van de enkele te vertalen elementen ten faveure van de complexe vertaling.

Een aantal van deze strategieën is van de modulatie van Vinay en Darbelnet afgeleid (Knittlová a kol. 2010: 19).

Het principe van modulatie is dat wij de elementen vanuit de andere optiek bekijken. Chesterman onderscheidt nog de subcategorieën van modulatie:

a. *Synonymie*

Het geval wanneer we geen voor de hand liggend equivalent hebben of als we hebben goede redenen hebben om het niet te gebruiken kan met behulp van een synoniem of vrijwel synoniem woord opgelost worden. Ik heb vaak deze strategie gebruikt om de herhaling te voorkomen. Voorbeeld:

BT: Mijn collega Crick en ik ontdekten dat de bouwstenen van *DNA* de basen ATG en C zijn. De volgorde kan als een soort streepjescode afgelezen worden. Een stukje *DNA* dat voor een bepaald kenmerk staat word gen genoemd.

DT: Já a můj collega Crick jsme zjistili, že stavebními kameny *DNA* jsou čtyři báze, a to ATG a C. Jejich pořadí slouží jako jakýsi čárový kód. Úsek *genetické informace*, který zastupuje nějaký určitý znak, se nazývá gen.

(In het Nederlands wordt tweemaal hetzelfde woord gebruikt, in het Tsjechisch twee woorden die vrijwel synoniem zijn.)

BT: Van steeds meer kenmerken weten we waar ze op het DNA voorkomen. Informatie over de *spierziekte* SMA waar deze jongens aan ligt waarschijnlijk op chromosoom vijf. Op dit chromosoom zijn genen ontdekt die een rol spelen bij het ontstaan van de *ziekte*.

DT: U stále více znaků víme, kde na DNA se nacházejí. Informace o spinální svalové atrofii, *nemoci* kterou trpí tito chlapci, se pravděpodobně nachází na chromozomu pět. Na tomto chromosomu byly objeveny geny, které hrají roli při vzniku této *choroby*.

(Om het herhalende gebruik van het woord ziekte te vermijden wordt in het Tsjechisch een synoniem woord gevonden.)

b. Tegendelen

Soms drukt de vertaler dezelfde situatie vanuit de tegengestelde invalshoek uit. Het gaat dan om soort van woordparen, die hetzelfde betekenen als naar hun vanuit verschillende posities naar hun wordt gekeken.

BT: *Hellemaal* niet handig.

DT: *Děsně* nevýhodné.

(in het Nederlands wordt de situatie met een negatief intensifiërend middel uitgedrukt, in het Tsjechisch met een positief)

c. *Hyponymie*

Deze verschuivingen komen vrij vaak voor. Men kan nog drie andere subcategorieën in het kader van deze strategie onderscheiden, waarvan ik mijn aandacht alleen op twee van hun zal wijden.

I. BT hyperoniem > DT hyponiem

II. BT hyponiem > DT hyperoniem

Voorbeeld:

BT: Maar je kunt ook kijken naar hoe een gen evolueert binnen een bepaalde soort of binnen een organisme en ik ben geïnteresseerd in hoe genen evolueren bij *fruitvliegen*. Ik doe onderzoek aan het gebruik van een bepaalde geurstof door *fruitvliegen*.

DT: Ale můžeme také sledovat jak se nějaký gen vyvíjí v rámci určitého druhu. Já se zabývám tím, jak se vyvíjejí geny u *octomilek*. Zkoumám, jak *tyto mušky* používají určitou pachovou látku.

(Ik heb voor een hyperoniem van het hyponiem *fruitvliegen* gekozen om de onfunctionele herhaling van het woord te vermijden. Het woord komt in de tekst namelijk nog vaker voor. Ik wist dat de kijker misschien voor de eerste keer het woord *octomilka* tegenkomt en zou dus niet weten wat voor een soort van dier het is. Dan zou misschien kunnen gebeuren dat de kijker denkt er al geen sprake over hetzelfde beest is, namelijk dat *octomilka* en *muška* /vliegje/ twee andere dieren zijn. Daarom heb ik in de vertaling ook het aanwijzend voornaamwoord gebruikt /*tyto mušky* vgl. deze *fruitvliegen*/ waarmee het mij gelukt is de semantische inherentie tussen het hyperoniem en het hyponiem te behouden. Al in een voorstaande zin waar het woord *fruitvliegen* voorkwam heb ik met behulp van explicatie de kijker al verklaard dat een *fruitvlieg* een soort van de vlieg is. Het is een zin die Flemming zegt:

BT: Ik ontdekte dat de erfelijke eigenschappen op de chromosomen liggen. De mens bijvoorbeeld heeft 23 paar chromosomen en de *fruitvlieg* heeft er 4 paar.

DT: Objevil jsem, že nositely dědičných vlastností jsou chromozomy. Člověk má například 32 párů chromozomů a *muška octomilka* má 4.)

5. Proces van ondertitels maken

Het doel van mijn scriptie, zoals ik al aangeduid heb, zijn de Tsjechische ondertitels. Het proces van ondertitels maken bevat een aantal, dat gemaakt moet worden en dat ik hier zal willen beschrijven. Toen ik de gerechercheerd heb wat voor wetenschappelijke publicaties over deze problematiek verscheen was ik echt verrast. In Tsjechië bestaat slechts een boek dat zich aan ondertitels wijdt. Het boek van Miroslav Pošta heet *Titulkujeme profesionálně* en werd voor de eerste keer pas in 2011 uitgegeven. Dat de eerste uitgave uitverkocht was bewijst de honger van Tsjechen naar een materiaal over dat vertaalfenomeen.

Onder buitenlandse publicaties zou ik bijvoorbeeld het werk van González-Iglesias en Toda, die de ondertiteling vanuit het interculturele perspectief bekijken, kunnen gebruiken. Ik zou ook van het boek *Audiovisual Translation: Subtiteling* van Jorge Díaz Cintas en Aline Remael gebruik maken. Aline Remael houdt zich intensief met media's en met audiovisuele vertaling bezig.

Hun publicaties vind ik echter geschikt voor een overwegend theoretische werk, waar mijn scriptie niet naar aspireert. Om de ondertitels te maken wou ik literatuur uit het Tsjechische culturele gebied gebruiken, omdat mijn ondertitels juist in de Tsjechische taalruimte moeten werken en dus de Tsjechische normen van de ondertiteling naleven.

Het is interessant om zich bewust te worden, dat volgens de studie van Europese Commissie uit 2007 Tsjechen geen liefhebbers van ondertitels zijn. Uit de studie vloeit voort dat het Tsjechische publiek vrij conservatief is en dat de overgrote meerderheid van hen de dubbing prefereert. (Pošta 2012: 29)

Ik zal de algemene problemen die bij ondertiteling kunnen ontstaan beschrijven. Meteen zal ik hun oplossingsmogelijkheden op concrete voorbeelden laten zien. Ik wil hiermee ook de een of andere manier de complexiteit van zowel de audiovisuele vertaling als van de ondertiteling zelf illustreren.

5.1 Verschil tussen gesproken en geschreven taal

Zoals Levý in zijn illusionistische methode beschrijft, de doelttekst moet het stilistische niveau van de brontekst zo goed mogelijk spiegelen (Levý 1998: 40). Aan de ene kant is het een heel mooie idee, aan de andere kant wordt van de geschreven tekst ook verwacht dat hij

de regels van de geschreven tekst zal respecteren. En hier ontstaat soms het probleem – de norm van de Tsjechische taal is gecodificeerd in allerlei grammatica's en woordenboeken en in *Pravidla českého pravopisu (Regels van de Tsjechische spelling)* en is best veraf van het alledaagse gesproken Tsjechisch. (Pošta 2012: 35) Mochten we maar de zogenaamde *obecná čeština (gewoon Tsjechisch vgl. in het Duits Gemeinböhmisch (Bayer 2003: 115))* voor de ondertitels willen gebruiken zouden we het subjectief afschuwelijk vinden en wij zouden de woorden in het gewoon Tsjechisch sowieso vervangen. Ook Pošta uit in zijn boek een hypothese dat ondertitels in vele gevallen in `standaarder Tsjechisch` zijn dan de dubbing van de zelfde film. (Pošta 2012:35)

Omdat de documentaire onder andere ook voor onderwijs bedoeld is was de mate van expressiviteit in de dialogen heel klein. De gespreken waren alleen soms vol van de aanvullingswoordjes of spreekfoutjes die gemakkelijk geëlimineerd waren. Soms was de brontekst niet gestructureerd wat ik bij de schrijftaal ook verbeterd heb. Voorbeeld:

BT: Nou, dat is *in principe*¹ een proces van een paar dagen. Maar wat je doet is je haalt het DNA uit een organisme en dat heb ik hier geprobeerd bij fruitvliegen te doen door die fruitvliegen te vermalen en dan *ga je dat gen... ga je*² heel vaak kopiëren en uiteindelijk ga je dat gen zichtbaar maken onder Uv-licht en dan krijg je een prachtige foto met allemaal bandjes DNA erop en uiteindelijk kun je die bandjes... die kun je² uitknippen en als je wilt weten wat de basenpaarvolgorde van zijn gen is – hoe dat gen opgebouwd is dan stop je dat gen in een sequence-apparaat en daar krijg je dan een basenpaarvolgorde uit bijvoorbeeld ACGT enzovoort.

DT: No, ten proces trvá několik dní. Musíme z organismu DNA získat, o to jsem se zde pokusil v případě octomilek, které jsem rozemlel. Ten gen poté mnohokrát namnožíme a nakonec si zobrazíme pod UV lampou. Výsledkem je krásná fotka se spoustou vláken DNA. Nakonec můžeme tyto vlákna natříhat, abychom zjistili pořadí bází jejich genu – jak je tento gen vystavěn. Poté vložíme tento gen do sekvenovacího přístroje a tím získáme pořadí bází, například ACGT atd.

(¹In principe bleek een idiolect van Thijs te zijn zodat hij hem twee keer in zo een kort stukje tekst gebruikte. Daarom heb ik hem weggelaten.

²Omdat het een gesprek was is het logisch dat de structuur van zijn uiting niet foutloos was. Ik heb de overbodige herhalingen weggelaten en netjes aan elkaar gebonden)

5.2 Twee beperkingen: tijdelijke en plaatselijke

Tot nu toe heb ik alleen de algemene vertaalproblemen beschreven en opgelost. De vertaalde tekst zou bijvoorbeeld kunnen worden gebruikt als het scenario voor zogenaamde

voice-over, waar de tekst door iemand doorgelezen zal worden zonder moeilijke nasynchronisatie. De methode van voice-over is in Tsjechië niet populair.

Het voordeel van voice-over is voor de vertaler duidelijk: Er zijn geen beperkingen die de finale vorm van de tekst zouden beïnvloeden. De doelttekst moet niet korter worden dan de brontekst, omdat ze allebei op de zelfde manier gereproduceerd worden, dus ook door de kijker op de vrij analoge manier waargenomen worden. De vertaler moet niet kijken hoe lange tijd de persoon in de film haar mond open laat om de lengte van de zin te moeten aanpassen, wat nodig is in het geval van dubbing. Het is ook niet nodig de lettertjes te tellen om genoeg tijd voor de kijker te laten om de tekst te lezen.

De tijd en plaats lijken dus in het geval van de ondertitelmakers de grootste vijanden te zijn.

Bij het maken van mijn ondertitels ging ik van de beschrevene regels voor plaats en tijd van het boek van Pošta uit. Pošta beschrijft in zijn boek de formele regels waaraan de ondertitels moeten voldoen. Hij gebruikt gedeeltelijk de regels van Diaz Cintas en Remael maar grotendeels gaat hij van zijn eigen praktijk uit. Hij verbetert en voegt soms iets toe, wat hij bij de methoden van Diaz Cintas en Remael mist of wat zijns inziens aangepast moet worden aan het Tsjechische milieu.

5.2.1 Beperking van plaats en vorm van de ondertitels

Hij schrijft dat het maximaal aantal tekens in een regel niet groter zal zijn dan 40 tekens in het geval van de Romeinse letters. Het aantal kan variëren per breedte van het scherm, positie van de kijker etc. Er zouden dan niet meer dan twee regels onder elkaar afgebeeld worden. De redenen ervoor zijn logisch. Meer regels zouden een groot deel van het scherm bedekken en zouden storend op de kijker werken. Het is aanbevolen de ondertitels in het onderste deel van het scherm te plaatsen. In het geval van ondertitels die uit twee regels bestaan is het de gewoonte om eerste regel iets korter maken dan de tweede, als het mogelijk is dan allebei even zo lang. Het is geschikt om voor de ondertitels een van de schreefloze lettertypes te gebruiken zoals *Helvetica* of *Arial*. (Pošta 2012:42-44)

5.2.2 Beperking van tijd

De andere grote beperking verbeeldt de tijd. Het is belangrijk de ondertitels zo te beginnen af te beelden dat het voor de kijker duidelijk is wie de concrete zin zegt. Daarom is het volgens theoretici Ivarson en Carrol geschikt om de ondertitels pas dan af te beelden wanneer de persoon zijn repliek al is begonnen te zeggen, ongeveer 0,25 sec. Deze methode wordt echter bij liedjes en gedichten niet gebruikt, omdat het ritme van het gedicht of lied precies gesynchroniseerd moet zijn met de afbeelding van de tekst, anders werkt het storend. Het was echter niet het geval van mijn tekst waar geen liedjes of gedichten voorkomen. (Pošta 2012: 45-46)

Het is aangeraden de spatie tussen de na elkaar gaande ondertitels te doen van ten minste 0,08 sec.

De auteurs van boeken over ondertiteling geven aan hoe lang een ondertitel afgebeeld moet worden. De rekeningen worden dan niet op grond van het aantal tekens gedaan, echter op grond van het aantal woorden. De mens leest namelijk een woord niet een lettertje na het andere. Wij zien het woord als de eenheid waarbij de eerste en laatste letter belangrijk zijn. De Engelstalige theoretici houden rekening met de premisse dat de volwassene mens 150-180 woorden per minuut leest, kinderen tot 15 jaar dan 90-120 woorden per minuut. De ondertitels bestaande uit een regel zouden dan maximaal 3,5 sec afgebeeld moeten worden en uit twee regels 6 sec. (Karamitroglou 2010)

Dit geldt voor Engels waar woorden gemiddeld 5 tekens hebben. Echter bestaan Tsjechische woorden gemiddeld uit 5,8 tekens (Těšitelová e.a. 1987: 48). Deze nummers hebben betrekking tot een gewone tekst waar de aandacht aan niets anders besteed moet worden.

Wat interessant is en een zekere rol heeft gespeeld bij het ontstaan van het algoritme voor het rekenen van de snelheid van het lezen is, dat de kijkers de twee-regels-ondertitels sneller lezen dan de alleenstaande (Ivarsson en Carroll 1998:112).

De snelheid van het lezen van een gewone kijker wordt dus op grond van al deze opmerkingen gerekend en varieert ongeveer tussen 15 tekens per sec (*cps – characters per second*) en 18 cps. De optimale snelheid van de ondertitels is bestemd op 12-15 cps. De twee-regels-ondertitel met 80 tekens zou dan ten minste 5,3 sec afgebeeld moeten worden. Ik ga echter daarvan uit dat de documentaire voor kinderen van 15 jaar bestemd is en dat er vrij veel

nieuwe worden voorkomen die door de kinderen langzamer gelezen zullen worden. Ik probeerde dus heel vaak zelfs de maximale lengte van afbeelding te bereiken. Bij de repliek 27 (in de bijlage B) komen vreemde woorden voor in een best ongewone connotatie dus ik liet hem 7,4 sec afbeelden:

Tito chlaci trpí spinální svalovou

atrofii. Geny ovlivňující její vznik

Met zo een instelling moest ik natuurlijk heel markant de tekst condenseren (zie het hoofdstuk *Condesatie*). Alle ondertitels van mij hebben minder dan 40 tekens per regel (vgl. met de bijlage B). Hier is de grootste:

Se znalostmi z genetiky je ale možné (36 tekens)

organismy geneticky měnit, modifikovat. (39 tekens)

5.2.3 Condensatie

Zoals uit het voorafgaande hoofdstuk blijkt is logisch dat de ondertitels alleen heel zelden de exacte spiegel van de dialogen kunnen zijn. Ik hiel me nauwkeurig bezig met de analyse van de volle tekst en met de vertaling daarvan. Men zou nu kunnen denken dat ik hetzelfde ook tijdens de transformatie van de tekst naar de ondertitels zou moeten doen, want ik ga hun weer ‘vertalen’ van het scenario naar de ondertitels. Het is echter niet waar. Zoals ik in de inleiding tot het hoofdstuk *Vertaling en vertaalreflectie* schreef:

‘Het doel van de vertaalreflectie is op de vertaalproblemen attent te maken, die met vertalen van de brontekst naar de doeltaal **en cultuur** samenhangen.’. (zie pagina)

Onder de vertaling begrijpen we standaard een overdragen van een taal- en cultuurelement vanuit het ene cultuurgebied naar het andere. Ik ga akkoord met de Slowaakse vertaalwetenschapster Jana Rakšányiová. Volgens haar dient de vertaler als een bemiddelaar tussen twee cultuurgezelschappen. Hij moet zich de overeenkomsten en verschillen tussen hun bewust worden. (Rakšányiová 2005: 9) Ze diagnosticeren o.a. de brontekst en maken een doelttekst overdwars de sociale en culturele barrières. (idem: 27)

De condensatie van een tekst binnen een cultuur zie ik dan alleen als een transformatie van de vorm. De tekstexterne en interne factoren blijven. Ik vind het niet nodig weer een analyse

te doen want me bezig houdend met de transformatie zal ik aan geen intercultureel proces deelnemen.

Men maakt de tekst korter op twee verschillende manieren:

- a. Condensatie, oftewel een zo krachtig en kort mogelijke uiting van de in het de originele tekst uitgedrukte informatie
- b. Weglaten van stukjes tekst.

Het is heel moeilijk om de algemene regels voor de verkorting te formuleren. Wij kunnen echter wel sommige algemene hulpmiddelen te gebruiken, die in het boek van Pošta beschreven zijn (Pošta 2012: 68-75):

a. *Univerbisatie*

Op het niveau van het woord kunnen we deze strategie gebruiken. Het principe van deze strategie is meerdere worden door een woord uit te drukken of ten minste met een kleiner aantal woorden: *Provádí výzkum – zkoumá, jakým způsobem – jak; matky a otcové – rodiče*

b. *Gebruik van de beknopte vormen van een werkwoord*

In 'gewon Tsjechisch' Tsjechisch gebruikt men in zekere zin beknopte vormen van een werkwoord zoals: *našel jsi – našels; jak jsi se – jaks se; Proč jsi to udělal? – Pročs to udělal?*. Ik heb van deze strategie geen gebruik gemaakt.

c. *Kiezen voor een korter synoniem*

Bijvoorbeeld: *tu – zde, rozbité sklo – střepy...*

d. *Nummers geschreven door cijfers*

Bijvoorbeeld: *Drieëntwintig – 23, vier – 4*

e. *Weglaten van de stopwoordjes*

Hier horen ook de idiolecten bij. Bijvoorbeeld: *No* of *in principe*, wat een idiolect is van Thijs

Op het niveau van de zin kan men heel veel tekens besparen. Soms is zelfs niet nodig informatie weg te laten, echter door een simpele herformulering kunnen we de zin veel korter maken. Er bestaat weer een aantal algemene strategieën die de vertaler als het ware kan gebruiken. Ik vind hun algemene gelding vaag, daarom heb ik besloten een paar interessante voorbeelden uit de tekst te kiezen. Hierop zal ik de problematiek van condensatie en haar

oplossingen bij de audiovisuele vertaling illustreren. Ik zal niet nauwkeurig analyseren wat voor exacte veranderingen ik op het syntactische niveau heb gemaakt. Het lijkt me overbodig, want ik ga ervan uit, dat ik geen barrière tussen twee verschillende taalsystemen moet overwinnen. Ik zal met de flexibiliteit van slechts één taalsysteem werken. De taak een syntactische en lexicale analyse te maken zou meer voor een Tsjechische syntaxiswetenschapper zijn.

Ik wijd me vooral aan de semantiek, oftewel hoeverre de in niet gekorte tekst voorkomende informatie ook in de ondertiteltekst behouden zijn. Voorbeelden:

T1 (de Tsjechische, niet gekorte tekst): Informace o spinální svalové atrofii¹, nemoci kterou trpí tito chlapci², se pravděpodobně nachází na chromozomu 5³. Na tomto chromosomu byly objeveny geny, které hrají roli při vzniku této choroby⁴. (195 tekens)

T2 (de voor ondertitels gekorte tekst): Tito chlaci² trpí spinální svalovou atrofií¹. Geny ovlivňující její vznik⁴ se pravděpodobně nachází na chromozomu 5³. (113 tekens)

(T1 bevat 4 basis informaties, de noemers laten zien waar de informatie in de teksten voorkomt:

¹De naam van de ziekte. ²Wie leidt aan de ziekte. ³Waar bevinden zich de genen, die de ziekte coderen. ⁴Wat coderen de genen nou precies.

Het is mij dus gelukt 82 tekens te besparen en al die in T1 voorkomende informatie te behouden)

T1: Darwin¹ pochopil, že některé vlastnosti se dědí², a že by je tak lidé mohli začít ovlivňovat. Chovem tak můžeme dát vzniknout takovým druhům, které budou mít jisté výhody.³ [...] Jakou roli geny v evoluci mají⁴ bylo krůček po krůčku objevováno biology⁵. (242 tekens)

T2: Darwin¹ pochopil, že některé vlastnosti se dědí², a že by tak lidé mohli chovem získávat druhy s jistými výhodami.³ [...] Biologové⁵ krůček po krůčku objevovali roli genů v evoluci⁴. (170 tekens)

(Er is belangrijke informatie:

¹Wie heeft iets begrepen. Wat heeft hij begrepen.² Wat kan men met die kennis³. Wat⁴ en door wie⁵ was ontdekt.

Ik heb hier de zin ...*a že by je lidé [vlastnosti] mohli začít ovlivňovat.* ; in het Nederlands ... [*de eigenschappen*].*dat je als mens als het ware kunt ingrijpen.*) weggelaten. Ik vond, dat de informatie, dat mensen de eigenschappen kunnen ingrijpen in de zin *a že by tak lidé mohli chovem získávat druhy s jistými výhodami* is bevat. Als de mensen namelijk door kweken dieren met voordelen zouden krijgen impliceert het hun bewuste ingreep op de eigenschappen van de organismen.)

T1: Vezmi si takového krokodýla. Krokodýlí matku stojí strašně energie a času ochrana a péče o svá mláďata.

T2: Krokodýlí matku stojí strašně energie a času péče o svá mláďata.

(De functie van de zin *Vezmi si takového krokodýla*. is de appellatieve of fatische functie van de taal. Ik ben al tijdens de analyse te weten gekomen dat de hoofdfunctie van de te (Jakobson 1975: 357) en deze kan dus ook gedeeltelijk door het visuele deel van de film gecompenseerd worden. Hierbij heb ik echter geen informatie-eenheid weggelaten.)

Pošta schrijft in zijn boek dat bij het vertalen van een authentiek gesprek de ondertitelmaker een groot voordeel heeft wat condensatie betreft. De gesprokene tekst is namelijk kenmerkend door vake redundantie oftewel door herhaling van woorden, deeltjes van zinnen, zinnen of informatie. Deze herhaling is vaak niet functioneel. In de te vertalen documentaire waren uiteraard passages waar de redundantie te merken was.

Ik heb deze passages al in de fase van de vertaling weggelaten of geherformuleerd. Dat proces is in het hoofdstuk *Verschil tussen gesproken en geschreven taal*. Hiermee wil ik alleen daarop attent maken hoe groot het palet van condensatiemogelijkheden is.

5.3 De technische deel van de ondertiteling

Tot nu toe heb ik de theoretische dingen beschreven die nodig zijn om de ondertitels te kunnen maken. Om de ondertitels echt te maken moest ik ook in de technische kant van het proces doordringen. Ik probeerde via de secundaire literatuur de beste methode te kiezen en deze ga ik hier nu beschrijven.

5.3.1 Laden van de film op internet

Toen ik de ondertitels wou maken was natuurlijk nodig om de film in mijn PC te hebben om ze erbij te kunnen zetten. Het was niet moeilijk. Ik heb de uitzending via uitzendinggemist.nl gevonden.

Er bestaat een gemakkelijk freeware programma waarmee men de uitzendingen van uitzendinggemist.nl (internet: http://www.ntr.nl/player?id=TELEA_1021940⁶) kan zonder probleem downloaden. Het programma heet GemistDownloader 2.8 en ik heb hem via de pagina <http://www.helpdeskweb.nl/gemistdownloader/>⁷ geladen. De bediening van het programma is heel intuïtief. Na het kopiëren van de URL link waar zich de documentaire bevond, drukte ik gewoon op het knopje download en kreeg de film in het gemakkelijk bedienbare formaat *.mp4* op mijn computer.

5.3.2 Verandering van het formaat van de file met de ondertitels

Ik had de ondertitels in een file van formaat *.docx*, dus formaat van het programma Microsoft Word 2010. Het was aanbevolen in het boek *Titulkujeme profesionálně* de file als een gewone tekst (*.txt*) opslaan (Pošta 2012: 107).

Alle einden van de regels van de toekomstige twee-regels-ondertitels heb ik door de sluitstekels vervangen. Hadden ze door de gewone ‘*enter*’ afgezonderd mogen worden dan zou ze het ondertitel programma later als alleenstaande ondertitels zien. Voorbeeld:

(enter)

Biolog Flemming došel|

v genetice ještě o kus dál.

(enter)

5.3.3 Ondertiteling met behulp van het programma DivXLand Media Subtitler 2.0.6

Van een aantal freeware programma's geschikt voor ondertiteling heb ik *DivXLand Media Subtitler 2.0.6* (verder DLMS) gekozen want het was gemakkelijk te krijgen op internet. Ik heb ook programma's *SubtitleWorkshop* en *Jubler Subtitler Editor* gedownload maar het voelde gemakkelijker om met het door mij gekozen programma te werken. Ik moest namelijk het formaat van de file met ondertitels verder niet veranderen en DLMS was in staat ook de

⁶ 28.5.2013

⁷ 15.1.2014

file *.txt* te openen. Bij de andere programma's was het namelijk nodig de file als *.srt* op te slaan.

Het DLMS heeft de ondertitels zelf in de aparte ondertitels gedeeld. Mijn doel was toen alleen de timing bij de replieken te zetten.

Ik heb via DLMS ook de videofile geopend en liet hem spelen. In het ondertitelprogramma heeft men twee mogelijkheden om de ondertitels te timen. Eerste mogelijkheid is de functie *Press and hold*, die heb ik ook gekozen. Ik liet de film spelen. Aan de linker kant ziet men om welke concrete ondertitel het gaat – hij is namelijk blauw gekleurd. De ondertitel wordt bij de film toegevoegd doordat men op het knopje *Aply* drukt. De verschijntijd van de ondertitel is het moment wanneer men op het knopje drukt en als het men weer loslaat verdwijnt de ondertitel. Dan gaat het programma automatisch naar de volgende ondertitel in de rij over. Zo kan men heel gemakkelijk en snel de ondertitels toevoegen.

Als ik de timing van de ondertitels heb gedaan ging ik controleren of het allemaal klopt en of ik aan alle regels over timing (zie boven) voldaan heb. Ik heb alles zo verbeterd, zodat mijn ondertitels aan al die regels voldoen. Soms liet ik de ondertitels langer afbeelden dan aanbevolen werd. Dat heb ik vanwege de begrijpelijkheid gedaan.

De controle van de timing heb ik al echter met behulp van de dialooglijst gedaan (zie bijlage B). Als het nodig was om iets aan de timing te veranderen heb ik dat door de andere functie gedaan – *Manual mode*, waarbij ik de verschijn- en verdwijntijd manueel heb ingezet.

Daarna heb ik de file als *.srt* file opgeslagen en net zo genoemd als de videofile. Als deze bijvoorbeeld door het programma VLC Media Player geopend wordt beeld het de ondertitels automatisch af. Bijlage D is een CD met de documentaire, met de Tsjechische ondertitels en met het freeware programma VLC Media Player voor makkelijkere bediening. Mocht iemand liever een ander programma gebruiken is het geen probleem.

6. Conclusie

Het doel van mijn bachelor scriptie was om een audiovisuele vertaling van het Nederlands naar het Tsjechisch te maken en daarmee dan de documentaire *Evolutie: afl. 97 Genen een hoofdrol* te ondertitelen. Hiernaast wilde ik ook met mijn werk de complexiteit van het vertaalproces illustreren en de ondertiteling vanuit het wetenschappelijke perspectief te behandelen.

Het was voor mij eerst vrij moeilijk de analyse van de tekst goed in te grijpen. Ik was me er namelijk van bewust dat ik de primaire tekst moet vertalen en dan de vertaling nog korter maken met het doel van ondertitels maken. Ik heb dan op grond van literatuur van Nord en Rakšanyiová besloten om de vertaalanalyse alleen vóór het vertalen slechts een keer te maken. Ik kwam namelijk tot de beslissing dat een tekst korter maken binnen een taal geen taak voor de vertaalanalyse is. De analyse heeft me dan veel geholpen bij de beslissing welke vertaalstrategieën ik moest kiezen. In de analyse komen sommige kenmerken van audiovisuele vertaling sterk naar voren, zoals de grote rol van non-verbale elementen of de noodzakelijke aanwezigheid van het medium bij de reproductie van de doelttekst.

Ik heb nauwkeurig uit de tekst voorbeelden gekozen waarop ik de door mij gebruikte vertaalstrategieën liet zien. Ik leunde me vooral tegen de strategieën van Andrew Chesterman en gedeeltelijk ook van Jiří Levý. Op de voorbeelden probeerde ik ook de typologie van vertaalproblemen en hun concrete oplossingen te laten zien. Het is mogelijk te concluderen dat de meeste veranderingen op het syntactische niveau worden gemaakt en dat deze veranderingen van de structurele verschillen tussen de twee taalsystemen afhangen. Op het lexicale niveau was het nodig om meer aandacht aan de termen te besteden.

In het laatste deel van mijn scriptie heb ik mijn aandacht aan de ondertiteling zelf besteed. Ik probeerde het complexe karakter van deze discipline te laten zien. Ik moest eerst het verschil tussen de gesprokene en geschrevene tekst overwinnen, waarbij ik de voorkeur aan de standaard taal gaf. Daarna kwam ik met de problematische beperking van tijd en plaat terecht komen die heel typerend is voor precies deze subcategorie van de audiovisuele vertaling. De logische en problematische oplossing van de beperking is de condensatie of het weglaten van sommige elementen. Ik heb aan alle regels samenhangend met de tijdelijke en plaatselijke beperkingen beschreven in het boek van Pošta voldaan.

Ik vergeleek de ingekorte tekst van de ondertitels en de niet gecondenseerde Tsjechische vertaling en op concrete voorbeelden illustreerde ik sommige types van condensatiemogelijkheden bij ondertiteling.

Aan het einde wijdde ik me aan de technische kant van het maken van de ondertitels. Met behulp van het programma DivXLand Media heb ik de eigenlijke ondertitels bij de gekozen documentaire gemaakt en heb alle aspecten beschreven van het proces die ik tijdens het maken van de ondertitels tegenkwam. Het programma DivXLand Media vond ik dan heel intuïtief bedienbaar.

Ik geloof dat het mij gelukt is alle problemen die ik tijdens de analyse, vertaling en ondertiteling tegenkwam succesvol te overwinnen en dat de gemaakte ondertitels voor hun bedoelingen goed zouden kunnen dienen.

7. Bibliografie

Primaire bron:

Roelof, M. en Cesthuizen, M. en Hamilton, M.
2012 BioBits [televisie uitzending]. *Evolutie: genen de hoofdrol*. Amsterdam: SchoolTV

Secundaire bronnen:

Bayer, L.
2003 *Sprachgebrauch vs. Spracheinstellung im Tschechischen: eine empirische und soziolinguistische Untersuchung in Westböhmen und Prag*. München: O. Sagner, p. 115.

Bečka, J.
1992 *Ceská stylistika* (Vyd. 1. ed.). Praha: Academia.

Čermák, F., & Hrnčířová, Z.
2000 *Nizozemsko český slovník = Nederlands Tsjechisch woordenboek* ([2e ed.]). Voznice: Leda.

Chesterman, A.
2010 'Vertaalstrategieën – een classificatie'. In: *Denken over vertalen: tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen: Vantilt, p. 153-172.

Hausenblas, K.
1996 *Od tvaru k smyslu textu: stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Hönig, H.
1995 *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Ivarsson, J., & Carroll, M.

1998 *Subtitling*. Simrishamn [Sweden: TransEdit HB], p.112.

Jakobson, R.

1975 'Closing Statement: Linguistics and Poetics'. In: Sebeok, T. A. (1975). *Style in language* (Pbk ed.). Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, p. 357.

Karamitroglou, F:

2010 A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe, te openen via WWW:
<http://accurapid.com/journal/04stndrd.htm>, 15-4-2014.

Knittlová, D. e.a.

2010 *Překlad a překládání* (1. vyd. ed.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, p. 19.

Kraus, J.

2005 *Nový akademický slovník cizích slov, A-Ž* (Vyd. 1. ed.). Praha: Academia

Kufnerová, Z.

1994 *Překládání a čeština* (Vyd. 1. ed.). Jinočany: H & H, p. 19.

Leuven-Zwart, K. M. van

1992 *Vertaalwetenschap: ontwikkelingen en perspectieven*. Muiderberg: D. Coutinho.

Levý, J.

1998 *Umění překladu*. Praha: Ivo Zelezny, p. 40

Mihalová, R., & Otová, B.

2013 *Základy biologie a genetiky člověka* (1. vyd. ed.). V Praze: Karolinum.

Naaijken, T., Koster, C., Bloemen, H., & Meijer, C.

2010 *Denken over vertalen: tekstboek vertaalwetenschap* ([2e, herz., geactualiseerde en uitgebr. dr.]. ed.). Nijmegen: Vantilt,

Nord, C.

2009 *Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse* (4. überarbeitete Aufl. ed.). Tübingen: Groos, p.40-146.

2010 'Tekstanalyse en de moeilijkheidsgraad van een vertaling'. In: *Denken over vertalen: tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen: Vantilt

Pošta, M.

2012 *Titulkujeme profesionálně* (2. uitgave). Praha: Apostrof.

Pym, A.

1992 *Translation and text transfer: an essay on the principles of intercultural communication*. Frankfurt am Main: P. Lang, p.72.

Rakšányiová, J.

2005 *Preklad ako interkultúrna komunikácia*. Bratislava: AnaPress 2005, p. 9 en 27.

Těšitelová, M.

1987 *O češtině v číslech* (Vyd. 1. ed.). Praha: Academia, p.48.

Internetbronnen:

<http://www.ntr.nl/thema/schooltv>, 18-1-2014.

<http://www.praktijk.nu/about/alex-verkade.html>, 22-2-2014.

<http://www.schooltv.nl/eigenwijzer/project/1746321/bio-bits-bovenbouw-evolutie/2155499/home/>, 4-3-2014.

<http://tvnz.co.nz/best-bits/coming-up-5488689>, 4-3-2014.

http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/bit_1?q=bits, 24-4-2014

http://www.ntr.nl/player?id=TELEA_1021940, 28-5-2013.

<http://www.helpdeskweb.nl/gemistdownloader/>, 15-1-2014.